

Děti předškolního věku a jejich pojetí manželství a rodiny

Bc. Iveta Svobodová

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Iveta Svobodová**

Osobní číslo: **H11714**

Studijní program: **N7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Děti předškolního věku a jejich pojetí manželství a rodiny**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti manželství, rodiny a předškolního věku.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu metodou dotazování.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KOŤÁTKOVÁ, Soňa. Dítě a mateřská škola. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1568-1.

MATĚJČEK, Zdeněk. Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada, 2005. ISBN 978-80-247-0870-6.

MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

MOŽNÝ, Ivo. Sociologie rodiny. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 250 s. ISBN 8086429059.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie I: dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

Vedoucí diplomové práce: **doc. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **26. dubna 2013**

Ve Zlíně dne 14. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 21. 4. 2013

Svoboda Jela

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce se orientuje na téma rodiny. Teoretická část se zaměřuje na oblast rodiny, jejího vývoje v historickém kontextu a její funkce, teorie a rodinu v současnosti. Dále je zaměřena na manželství, vymezení pojmu z pohledu legislativy, vývoj manželského vztahu, jeho fáze a zákonitosti. Pojednává o předškolním věku z pohledu vývojové psychologie, o vývoji poznávacích procesů, o socializaci a o důležitosti rodiny v tomto období. Cílem empirické části, je popis a realizace kvalitativního výzkumu v oblasti pojetí manželství a rodiny dětmi v období předškolního věku. Zaměřuje se na výzkum předškolních dětí a jejich představ o rodině, manželství, jejich fungování a významu.

Klíčová slova: rodina, manželství, předškolní věk

ABSTRACT

This master thesis focuses on the theme of family. The theoretical part focuses on the family and its development in a historical context and its functions, theory and family at present. It is aimed at marriage, definition of terms of legislation, the development of the marital relationship, the phases and patterns. It discusses the preschoolers from the perspective of developmental psychology, the development of cognitive processes of socialization and the importance of family in this period. The aim of the empirical part, the description and realization of qualitative research in the concept of marriage and the family children in the preschool age. It focuses on the research of preschool children and their ideas about family, marriage, their function and significance.

Keywords: family, marriage, pre-school age

MOTTO

„Dům bez dětí je jako zvon bez srdce.“

Carmen Sylva

Poděkování

Děkuji paní doc. PaedDr. Adrianě Wiegerové, Ph.D. za odborné, cenné rady a připomínky, které mi poskytla během zpracování této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 RODINA	12
1.1 RODINA V RETROSPEKTIVNÍCH SOUVISLOSTECH	12
1.2 TEORIE RODINY	15
1.3 SOUČASNÁ RODINA	18
1.3.1 Problémy současné rodiny	20
1.4 FUNKCE RODINY.....	20
1.4.1 Rodinné rituály.....	23
1.5 ROLE V RODINĚ	24
1.5.1 Rodičovství	24
1.5.2 Role matky	26
1.5.3 Role otce.....	27
2 MANŽELSTVÍ	29
2.1 LEGISLATIVA.....	29
2.2 FÁZE VÝVOJE MANŽELSKÉHO VZTAHU	30
2.3 KOMUNIKACE V MANŽELSTVÍ	31
2.4 KRIZE V MANŽELSTVÍ.....	33
2.5 OPAKOVANÁ MANŽELSTVÍ	34
3 OBDOBÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	35
3.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	35
3.2 VÝVOJ POZNÁVACÍCH PROCESŮ	36
3.2.1 Verbální schopnosti a jejich vývoj	37
3.3 KRESBA.....	37
3.4 DĚTSKÉ PREKONCEPTY	38
3.5 ROZVOJ IDENTITY.....	40
3.5.1 Identifikace s rolí.....	41
3.6 VÝZNAM RODINY A SOCIALIZACE V TOMTO OBDOBÍ	42
II PRAKTICKÁ ČÁST	46
4 VÝZKUM	47
4.1 CÍL VÝZKUMU	47
4.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	47
4.2.1 Dílčí výzkumné otázky	47

4.3	POJETÍ VÝZKUMU	47
4.4	VÝZKUMNÁ METODA	47
4.5	CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	48
4.6	PŘÍPRAVA ROZHOVORU	48
4.7	REALIZACE ROZHOVORU	48
4.8	REALIZACE DĚTSKÝCH KRESEB	48
4.9	VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ROZHOVORŮ	49
4.9.1	Kategorie manželství.....	50
4.9.2	Kategorie rodina.....	51
4.9.3	Kategorie povinnosti	52
4.9.4	Kategorie budoucí rodina.....	53
4.10	VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ KRESBY	54
4.10.1	Kresby dětí 4-5 let.....	56
4.10.2	Kresby dětí 6-7 let.....	58
5	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ.....	61
5.1	DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	66
	ZÁVĚR	67
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	68
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	72
	SEZNAM OBRÁZKŮ	73
	SEZNAM TABULEK.....	74
	SEZNAM PŘÍLOH.....	75

ÚVOD

Pojmy jako manželství a rodina jsou dnes běžně používanými mezi lidmi všech věkových kategorií. Slýcháme je již od narození a patří do základu výchovy, ať už v rodině nebo později ve školských zařízeních. To, jak děti chápou tyto pojmy je podle mého názoru velmi důležité, jelikož vzorce a modely chování, které v dětství získají, pak tvoří základ pro další fungování jejich osobnosti a také pro to, jak mohou v dospělosti tyto vztahy vnímat. Dítě si osvojuje základní normy chování, se kterými se později ztotožňuje, učí se žádoucím chování, a právě zde slouží jeho rodiče jako model rolí, se kterými se dítě v pozdějším věku bude identifikovat.

Rodina se v historickém kontextu měnila a spolu s ní i její funkce. Neustále se mění její význam, vyvíjí se v kontextu společnosti. Pohled na rodinu je v současné době ovlivňován společností, jejími nároky na rodinu a na funkce, které by měla plnit. Nemění se ale jen navenek, ale také uvnitř. Jedinci uvnitř rodiny tyto změny pocítují a je na ně kladen tlak, a to především na rodiče, aby vytvářeli vhodné rodinné prostředí, které bude odpovídat jak očekávání společnosti, tak aby v rodině vytvářeli vztahy, které budou podpůrné pro vývoj jejich dětí. Proto mě zajímá, jak děti vnímají dnešní rodinu a jaké mají představy do budoucna o funkcích rodiny a o tom, jak by taková rodina měla vypadat.

Já se chci ve své práci zaměřit konkrétně na děti předškolního věku a to právě z těchto důvodů. Předškolní věk je období, kdy se dítě začíná postupně osamostatňovat, uvědomovat si vlastní nezávislost. Myslím, že právě toto období je zlomové, a proto jsem zvolila právě děti tohoto věku, abych zachytila přelom v myšlení a chápání těchto pojmů.

Cílem této diplomové práce je tedy zjistit, jak děti chápou pojmy manželství a rodina, z čeho toto pojetí vyplývá. Dále je cílem zjistit, jak by měla podle dětí rodina vypadat, co by měli dělat rodiče a co by měly dělat děti. Lze říci, že jde o zjištění komplexního pohledu na institut rodiny a manželství očima dětí předškolního věku. Výsledky tohoto výzkumu mají objasnit, jak děti vnímají rodinu a manželství, jak si představují vlastní rodinu, z čeho tyto představy vycházejí a co je ovlivňuje.

Tímto bych chtěla také poděkovat Prof. PhDr. Peteru Gavorovi, CSc. za cenné rady a objektivní náhled na výsledky výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Rodina je nesmírně důležitým prvkem ve společnosti a za existenci lidského vývoje prošla mnoha změnami, měnila se její podoba i funkce. V této kapitole se dozvíme, jaký byl vývoj rodiny od počátku až po současnost, jaké jsou její základní funkce, dále to jak současná rodina funguje a jaké jsou nejčastější problémy v rodině a také to, jaké role v rodině konkrétní jedinci zaujímají a co je jejich náplní.

Plaňava (2000, str. 96) vymezuje rodinu jako: „strukturovaný celek, jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí“. Přádka (1983, str. 25) považuje rodinu za prostředí, které je přirozené a člověk se do něj rodí bez možnosti výběru a následně přejímá, co mu bylo připraveno rodiči. Rodina, kterou tvoří jeden, či oba rodiče, je rodinu jadernou, nukleární. Pokud je tato rodina rozšířena o další blízké příbuzné, nazývá se rozšířenou. Dále lze rodinu rozdělit podle toho, do které se jedinec a narodil a kde vyrůstal, tedy rodinu orientační a dle toho, kterou v dospělosti pak sám založí, tedy prokreační. (Kraus, 2008, str. 80)

Giddens (2001, str. 156) popisuje rodinu jako: „skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“.

1.1 Rodina v retrospektivních souvislostech

Vývoj rodiny se dělí do několika období, které se od sebe více či méně liší. Zde se zaměříme na manželství a rodiny ve společnosti prvotně pospolné, v otrokářské společnosti, ve feudalismu a kapitalismu. Je zřejmé, že existovaly viditelné rozdíly ve fungování manželství a rodiny mezi odlišnými kulturami. My se zaměříme především na vývoj na evropském kontinentu.

Nejstarší společností, kterou zde uvádíme, je společnost prvotně pospolná. V tomto období se veškerá činnost zaměřovala na statky a vzájemné pomáhání si při jejich získávání. Lidé, kteří spolu byli příbuzní, se sdružovali v rodech, jejichž součástí byly manželské skupiny. Soužití mužů a žen bylo prioritně zaměřeno na rozmnožování. Na výchovu dětí, přípravu pokrmů, výrobu oděvů apod. se soustřeďovala již větší skupina jedinců, rod. Tyto skupiny byly nuceny žít spolu, jelikož na sebe byli odkázáni a tito jedinci si vzájemně pomáhali a doplňovali se. Postupem času byly tyto skupiny omezeností přírodních zdrojů donuceny se rozdělit na menší celky, opět na základě příbuznosti a to v počtu čtyř až pěti generací. Tito lidé byli dále nuceni hledat si protějšky v jiných rodech, což mělo za následek vytváření

pout, která vytvořila vyšší společenskou jednotku, tedy kmen. Základem takového manželství byla rovnost obou pohlaví, společné rozhodování o záležitostech týkající se rodu, jelikož neexistovaly předpoklady pro odsunutí žen do pozadí. Úloha mužů postupně stoupala v době bronzové a úlohou žen byly spíše drobné práce, jako příprava potravin a údržba majetku. To, jak muži budovali majetek, mělo za následek to, že už jim nebylo jedno, co se stane po jejich smrti, ale začalo jim výrazně záležet na tom, aby jejich práci a nabytý majetek po nich někdo zdědil, konkrétně jeho děti. Zde se mění určování původu rodu na otce a dědické právo jde v otcovské linii. Další změnou byla skutečnost, že rod již nežil v komunitě ženy, ale muž si svoji rodinu přivedl do svého rodu, což znamenalo i to, že muž od své ženy začal vyžadovat mnohem větší věrnost, a to z důvodu právě převzetí dědictví jeho potomky. Tato společnost se od první poloviny 2. tisíciletí rozpadá a nahrazuje ji společnost otrokářská. (Klabouch, 1962, str. 9 – 22)

Vznik otrokářské společnosti je spjat se vznikem otrokářské formy soukromého vlastnictví. Co se týče rodiny a manželství, od předešlého období se odlišují převážně v tom, že struktura rodiny se upevňuje jako právní instituce a je zakotvena i v právních normách. Moc muže nad ženou a její povinnost věrnosti se realizovala sňatkem. Ale to, jaké postavení a práva měla žena oproti mužům, se lišilo kultura od kultury. Vážené postavení měly ženy např. ve starém Egyptě či v Mezopotámii. K rozvinutému systému otrokářství a tedy i odlišnému fungování manželství a rodiny, dospělo jen několik kultur, a to hlavně Řecko a následně na to římská říše. Ve Spartě se můžeme ještě setkat s párovou rodinou v podobě, která byla typická pro předchozí období, tedy soužití manželů bylo velmi volné a ženy měly velká práva a vliv na rozhodování, což bylo způsobeno tím, že muži trávili většinu svého života ve vojenských táborech. Jinak tomu bylo v Athénách, kde již panovala tvrdá despotická monogamie. Ženy nesměly vystupovat na veřejnosti a veškerou moc nad ženou přejímal po sňatku muž. Podobně tomu bylo i v Římě, kde se ale žena dostávala pod moc muže až po ročním nepřetržitém soužití. Později se moc nad ženou uvolňuje, stejně jako nad dětmi. Zlepšuje se celkové postavení dětí. To vše platilo ovšem jen u lidí z vládnoucí třídy, pro které otrokářská doba znamenala rozvoj. (Klabouch, 1962, str. 23 – 47)

Začátek rozvoje další, feudální společnosti, započal ve 2. – 4. století. Feudalismus vytváří úplně nové podmínky pro život manželský a rodinný. Změnil se i život poddaných, přestože jsou jejich manželství a rodinná práva stále omezená, rodinu jako takovou již nevyklučují. I feudální společnost ustálila svůj charakter, kdy monogamie je dominantní manželskou formou a základní vztahy byly ustanoveny v manželském a rodinném právu. Plynulý roz-

voj trvající z doby otrokářské byl typickým na území bývalé římské říše. U Slovanů a Germánů bylo ještě dlouho patrné párové manželství a mateřské zřízení, které bylo typické pro společnost prvotně pospolnou. V tomto období dochází k rozmachu křesťanství a církev získává výhradní právo řídit oblast společenských vztahů. I v předchozích obdobích byl vstup do svazku manželství spojován s určitými náboženskými rituály, ale podrobení se církevnímu právu je typické právě pro feudální společenství. V době vrcholného středověku vzniká kanonické manželské právo, které je vystavěno na základních křesťanských principech, tedy na principu monogamie, svátosti manželství a nerozlučitelnosti, čímž se církev snaží zajistit stabilitu feudální patriarchální monogamní rodiny a zároveň si rozšířit okruh církevní správy ve věcech manželských vztahů na úkor státu. Již koncem 12. století se v kanonickém právu objevuje pojem zasnuby, které jsou zde odlišeny od vlastního uzavření manželství, nebo byl připuštěn rozvod manželů, přičemž tyto manželé museli žít odděleně, i když jejich manželství formálně trvalo dále a nesměli tedy uzavřít další sňatek. Manželské právo bylo tedy oficiálně upraveno církví, které bylo pro všechny věřící stejné, jinak tomu bylo s manželským právem majetkovým a dědickým, které se odlišovalo stát od státu, a samozřejmě existovaly i rozdíly co se týče zařazení do určité společenské třídy. Náplní otcovské moci se stala především výchova dětí, jejich materiální zabezpečení a výběr jejich budoucích povolání. Rodičovský poměr mohl být i uměle založen adoptí, u osiřelých dětí to bylo poručenství. Jinak tomu bylo u dětí nemanželských, na které bylo pohlíženo jako na dědičný hřích, tyto děti nesměly být ani legitimovány a to hlavně takové, které vznikly z cizoložství. (Klabouch, 1962, str. 48 – 111)

Co se týče vysoce postavených feudálů, pro ty byl rodinný život pouze formalitou. Styl manželů byl pouze zdvořilostního rázu a podléhal jasně dané etiketě. Manželé žili převážně odděleně a sexuální vyžití hledali převážně u mocensky držených poddaných. Zvrátenost života vysoce postavených feudálů a celkový vývoj zapříčinil změnu poměrů v manželství a rodině a změnu celého společenského řádu, a reformaci. V té době se zrodily první známky kapitalismu, nejprve na území Itálie, ve 14. a 15. století, později i v západní Evropě. Buržoazní revoluce byla připravena tak, aby úkoly manželství a rodinným poměrů mohly být řešeny zákonodárstvím států, nikoli paktováním s církví, jako tomu bylo doted'. (Klabouch, 1962, str. 48 – 111)

Dalším významným mezníkem, kdy se rodina mění, je nástup kapitalismu. Vývoj rodiny a fungování manželství se odvíjí od nárůstu a zdokonalení výrobních sil, který vrcholil průmyslovou revolucí v na přelomu 18. a 19. století. Tato buržoazní doba nahlíží na manžel-

ství jako na kteroukoli jinou kupní smlouvu, zároveň se snaží odstranit co možná nejvíce omezení v uzavírání sňatků, které byly vytvořeny feudální společností. Směrodatné bylo vymanění se z podrobení manželských a rodinných vztahů církvi. Šlo především o posvětštění manželství a rodiny. Měnily se také zákony, které mimo jiné upravovaly vztahy mezi mužem a ženou, kdy muž je povinen svoji ženu chránit a žena toto muži oplácet svojí poslušností, upravena ku prospěchu byla taky rovnoprávnost manželů. Francie byla jediným státem, kde byly tyto myšlenky plně realizovány. Významným mezníkem byl rok 1783, kdy Josef II. vydal manželský patent, jenž upravoval manželské poměry, rušil moc církve na rozhodování v této oblasti a tuto moc přesunul na státní soudy. Tento patent respektoval náboženskou povahu manželství, kdy přinášel odlišné úpravy manželského práva v návaznosti na konkrétním druhu vyznání. Tyto změny byly platné s menšími úpravami až do roku 1919. Muž se měl podle občanského zákoníku zabývat prací a žena dle pokynů muže, měla pečovat o domácnost. Výživu rodiny však muž nemohl neustále udržovat, a tak se společnost ustanovila na možnosti ženy pracovat. Proti tomu to samozřejmě vystupovala církev a několik dalších hlasů, které prohlašovaly, že žena byla přírodou starat se o domácnost a pečovat rodinu, nikoli pracovat a chodit do zaměstnání. Přesto se však tato myšlenka realizovala a ženská práce stala skutečností. Rovnoprávnost žen v práci však ještě pokulhávala za muži a nepodařilo se dosáhnout rovnoprávnosti ani v oblasti občanských práv. (Klabouch, 1962, str. 112 – 237)

1.2 Teorie rodiny

Principy a pokusy o jejich vysvětlení, které jsou založeny na lidské reprodukci, jsou tématem ke zkoumání od nepaměti, od okamžiku zakládání prvních lidských společenství, kdy je pro člověka důležitá příbuzenská organizace. V 19. století se teoretické myšlení o rodině utvářelo ze dvou hlavních zdrojů. Prvním byla historicko – právní škola, které kooperovala s evolucionismem, na druhé straně stálo myšlení sociálních kritiků a reformátorů. Tyto zdroje se lišily také typem rodiny, o které se zajímaly. V prvním případě byly objektem rodiny vyšších a středních vrstev, v případě druhém šlo o rodiny z vrstev nižších. Ve druhé polovině 19. století se roste zájem o výzkum rodiny a to především z pohledu vývojově historických a institucionálních. Šlo především o srovnání práv manželů, dědiců, vlastníků či rodiny a tyto právní normy sloužily pro analýzu forem rodiny a manželství. Tyto výzkumy byly založeny na právních vztazích a sociálních normách, ale ne na skutečných sociálních vazbách. Po rozpadu feudální společnosti se zájem orientuje na jedince, nikoli

na rodinu a platnost civilního práva a sociální vazby jednotlivce již přesahují význam rodiny a příbuzenstva. Rodina je již chápána jako instituce, která vznikla historickým vývojem, ne jako přirozená jednotka. Až později vzniklé nové metody historické demografie opět obrátily pozornost k rodinám. V této oblasti výzkumu je důležité zmínit jméno Emila Durkheima, který se právě zabýval sociologií rodiny. Jeho teorie vývoje rodiny vypovídá o tom, že příbuzenská rodina vznikla z někdejšího klanu, kdy s postupnou dělbou práce a diferenciací sociálních struktur ztrácí postupem času náboženské, ekonomické, vojenské a politické funkce. Pomocí minulosti chtěl odhalit sociální procesy určující současný stav. Současná rodina vznikla vyčleněním nukleární rodiny a z rodiny příbuzenské. Vypadnutí člena z rodiny, kterými jsou matka či otec, může způsobit okamžitý rozpad. Vše vyplývá ze změny práva, kdy lidé dosažením plnoletosti ztrácí závislost na otci, mohou mít svůj vlastní majetek a tak brzy opouštějí původní rodinu. Jádro tedy tvoří pouze matka s otcem. Dědění majetku a sociálního statutu ztrácí na významu, čímž rodina ztrácí stabilitu a pevnost. Dochází k personalizaci vztahu a manželství a rodiny jsou akceptovány pro své osobní hodnoty, nikoli pro sociální roli. Sociologické zkoumání bylo v této době rozvinuto také z důvodu rychlé industrializace, což ohrozilo především malé města a vesnice, které existovaly na principu zemědělství, což s sebou neslo důsledek rostoucí počet sociálních problémů. Sociální reformátoři se v této době zajímali o potřeby ozdravení rodiny právě nejnižších sociálních vrstev, avšak velmi konzervativní formou, kdy jako ideál viděli patriarchální venkovskou velkorodinu a mnohé další modely, které byly velmi zidealizované a ani v minulosti nikdy neexistovaly. (Možný, 2006, str. 30 – 36)

Studiem sociologických a ekonomických aspektů rodiny, které mělo svůj základ v metodologii, se začaly rozvíjet metody empirického zkoumání rodiny. Zde je důležité zmínit osobu jménem Frederic Le Play, který se věnoval studiu dělnických rodin, sledoval jejich hospodaření s financemi, hledal sociální jistotu a stabilitu, kterou ve francouzských rodinách postrádal. Rodinu považoval za základní jednotku společnosti. Metody zkoumání propojoval s empirickým výzkumem. Finance a hospodaření s nimi považoval za klíč k rozluštění poznání a fungování rodiny. Tyto výzkumy realizoval tak, že v každé rodině několik měsíců žil jako podnájemník, čímž rozvinul techniku zúčastněného pozorování, případové studie, schéma výzkumného rozhovoru a dotazníku, který zkoumal rodinný rozpočet. K tomuto faktoru přidal také životní styl rodiny, náboženství, pracovní poměry, materiální vybavení, sociální kontakty a volný čas. Na základě těchto výzkumů rozčlenil tři typy rodin. První je rodina příbuzenská, která se skládá z několika generací s více nukleárními rodi-

nami. Děti i po uzavření sňatku zůstávají pod pravomocí nejstaršího otce. Tato rodina se vyznačuje vysokou mírou stability, řídí se tradicemi, silnějším členům je bráněno v rozvoji na úkor členů slabších, kterým jsou povinni pomáhat. Druhým typem jsou rodiny nestabilní. Tyto rodiny jsou typickým důsledkem rychlé industrializace, kdy rodinu tvoří pouze rodiče a svobodné děti, které brzy po uzavření sňatku rodinu opouští. Tito rodiče pak často žijí sami až do stáří a umírají opuštěni. Třetím typem je rozvětvená rodina, které stojí mezi dvěma předchozími typy. Skládá se z rodičů a nejčastěji syna, který se svojí novou rodinou zůstává v rodině původní a přebírá odpovědnost za udržení života a rodinných tradic. (Možný, 2006, str. 36 – 40)

Dalším obdobím, kdy se rozvíjel vznik teorií rodin, bylo po druhé světové válce, kdy velmi rychle stoupla porodnost, a rodiny se začaly stahovat k sobě, zlepšily se i hospodářské poměry. Rozrůstala se příměstská sídliště, a vzrůstá tendence zakládat s novou rodinou nové domy a to často pro více generací, jelikož nukleární rodina se stává typickým způsobem života moderních industriálních rodin. U nás tento rozkvět nastal také a ještě ve větší míře, jelikož oproti jiným evropským zemím, nebyl náš průmysl až tak zasažen. Vše ovšem bylo zastaveno nástupem komunistického režimu. Klíčový pojem nukleární rodina se objevil také v teorii manželské rodiny Williama J. Gooda, který se zajímal o rodinný život ve své ideál typičnosti, který vnímal jako ustálený vzorec. Tento vzorec se zakládal na autonomii rodiny a aktivit manželského páru. Manželský svazek má podle autora větší váhu než příbuzenský vztah. Taková rodina vzniká svobodnou volbou a to zpravidla ve vyšším věku. Přitažlivost, na níž je tento svazek založen, by měla být pouze emocionální, nikoli ekonomického rázu. Velkou roli v takovém vztahu hraje také rovnost mezi manželi. Svým výzkumem, který publikoval, chtěl docílit a také předpokládal rozšíření těchto rodin do celého světa, což by mělo za následek konec sociálních kast a vlády despotických starců. Později se však ukázalo, že je tato idea značně omezena. Děti, které se narodily během boomeru po druhé světové válce, vstoupily do úplně jiné reality než jejich rodiče. Jsou vybaveni optimismem a touhou změnit společenské instituce. První a zároveň nejbližší institucí je samozřejmě rodina. Probíhají mnohé empirické studie, které spolu s ekonomickým růstem rozdělily středostavovské rodiny do dvou skupin. Měšťanské rodiny často setrvaly v rodinných firmách, které budovaly několik generací, a vzájemně si také pomáhali. Druhou skupinou jsou rodiny kariérové, které se naopak velmi často stěhovaly za lepším postavením. Muž byl podporován ženou a dětmi, kdy na jejich úkor šlo vše na rozvoj muže a jeho kariéry. Po dosažení vysněného cíle se obvykle vraceli k původní rodině, od které se

s novou rodinou odstěhovali. Tyto mladé rodiny byly již na dálku podporovány svými rodiči a po znovunavrácení do původní rodiny znovu vytvořili třígenerační rodinu. S touto teorií polemizoval Eugene Litwak, který tvrdil, že naopak mladé rodiny, které byly úspěšné ve své kariéře, zvali své rodiče k sobě a pomáhali jim se usadit na novém místě za zachování autonomie. Tuto spolupráci nazval termínem modifikovaná rozšířená rodina. Dalším typem byla rodina rozvolněná, která vznikla jako důsledek toho, že mnoho funkcí, které má zastávat rodina, převzaly velké formální organizace a rodina tak ztrácí relativní nezávislost, která jinak rodinu spojuje a drží funkční. Tyto typy a teorie byly samozřejmě později kritizovány, avšak platnost si zachovávají dodnes. (Možný, 2006, str. 55 – 62)

1.3 Současná rodina

Rodina je nezastupitelným sociálním činitelem, předává hodnoty dalším generacím a ovlivňuje rozvoj osobnosti člověka, a to i přesto, že prošla od dřívějších dob velkým vývojem. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, dříve byla rodina a její význam postavena na rozrůstání rodiny, dnes se ale nachází v situaci jiné. Tak jako dříve platilo, že rodinu tvoří manželé a děti, současnou rodinu mohou tvořit i partneři s dítětem, jelikož znaky rodiny naplňují. (Kraus, 2008, str. 79)

Současná rodina je samozřejmě mnohem odlišná od rodin v dobách dřívějších. Vždy znamenala jisté útočiště, ale toto rodinu neposilovalo, jak by se mohlo zdát. Tak, jak byla deformovaná doba a režim, tak stejné rodiny a občany tato doba vytvářela. V případě totalitních režimů platilo, že čím tvrdší totalita, tím více se usilovalo o proniknutí do rodiny, čímž se z ní stávala věc veřejná. Nastávaly i situace, kdy se pod tlakem oficiální ideologie začaly rodiny rozpadat a její členové proti sobě vzájemně útočili. Spolu s režimem, který vedl rodiny v určitých obdobích, se měnily role v rodině, její výchovné cíle a vůbec celé fungování. Dnešní rodina je typická tím, že zde vystupuje zaměstnaná žena, což je výsledkem ekonomické situace, jelikož ve většině případů si rodina nevystačí pouze s platem muže. Avšak na rozdíl od muže to má žena v práci náročnější a to hned v několika faktorech. Většinou patří mezi podřízené, nebo nemá pod sebou tolik nadřízených jako muži, je oceňována nižšími platy a na rozdíl od mužů je v práci méně angažována. Vše se odvíjí od historického vývoje rolí, kdy se stále neočekává, že by ženy měly získat výraznější postavení ve sférah mimo rodinu, tedy v zaměstnání nebo třeba v politice. (Možný, 2002, str. 39 – 41)

vanost rodin z pohledu socioekonomické úrovně, kdy si většina rodin musí vystačit s nižším příjmem a často jsou nuceni tyto situace řešit ihned a řeší je zkratkovitě, půjčkami apod., na což obvykle navazuje další zadlužování a způsobí sociální vyloučení. V takových situacích se často ocitají mladé rodiny s dětmi.

1.3.1 Problémy současné rodiny

Co se týče problémů v současné rodině, často se vyskytují společensky nežádoucí jevy, a to především u dětí. Souvisí s tím také již všechny výše zmíněné typická znaky současné rodiny, rostoucí počet mimomanželských dětí, a zanedbávání, zneužívání a týrání dětí. Krize rodiny, jak tuto situaci nazývají mnozí autoři, zasahuje převážně oblast funkcí rodiny. Snižuje se počet rodin, které jsou schopny udržet své úkoly a poslání v souladu a realizovat je v každodenním životě (Procházka, 2012, str. 112 – 113).

Pro rodiny je také stále více typické užívání tělesných trestů. Z výzkumů vyplývá, že nejčastějším trestem je hubování, ale zároveň stoupá počet tělesných trestů, kdy je dítě bito předmětem. Častěji trestají matky, ale v případě tvrdých tělesných trestů převládají v realizaci otcové. Rodiče tak často kompenzují vlastní neschopnost zaštitit správné fungování rodiny, plnění povinností, které jim tato role ukládá a tato kompenzace stojí právě na trestech a odměnách, které jsou také často nepřiměřené. (Možný, 2002, str. 43)

1.4 Funkce rodiny

Rodina je důležitá zejména v procesu socializace jedince, kdy má plnit určité funkce. Podle toho, jak tyto funkce plní, lze hovořit o rodinách funkčních, která své funkce plní, o rodinách dysfunkčních, kde již nejsou plněny všechny funkce, ale neznamená to nijak velký zásah do života rodiny, a pak existují rodiny afunkční, které své funkce nezvládají vůbec a zapříčiňují tím vnitřní rozklad rodiny, přičemž je narušen i socializační vývoj dětí. (Kraus, 2008, str. 80)

V dnešní době nároky na rodinu stále vzrůstají, což má za následek nedostatečné plnění jejich funkcí. Zároveň se však rodina stala útočištěm před okolním světem, je opěrným bodem pro její členy. (Matoušek, 1997, str. 94)

Aby rodina správně fungovala, musí plnit určité funkce a musí znát jejich význam. Procházka (2012, str. 103 – 111) uvádí nejdůležitější funkce rodiny, jimiž jsou: biologicko – reprodukční, sociálně – ekonomická, výchovná, socializační, emocionální, ochranná a domestikační, rekreační a regenerační funkce. Tyto funkce jsou samozřejmě v reálném fun-

gování velmi propojené a na jejich plnění závisí to, zda bude rodina fungovat harmonicky nebo disharmonicky.

Biologicko – reprodukční funkce je tou nejzákladnější a v minulosti nejdůležitější a samozřejmě funkcí rodiny. Narození potomka dává životu nový smysl, klade člověku nové cíle a výzvy, je známkou dospělosti a zralosti. S touto funkcí je spojen i aktuální problém a to pokles porodnosti. Nejčastějším důvodem je odklad rodičovství a to hned z několika důvodů, které uvádí Helus (2007, str. 144 – 145) a ty jsou: zásah do kariéry, kdy rodičovská dovolená jednoho z rodičů může ohrozit pracovní pozici, která byla tvrdě vydobyta a chybějící praxe pak může způsobit pokles ceny pracovní síly, dalším důvodem je celková změna života po narození dítěte a také to, že jde o velký zásah do ekonomiky rodiny. Dalším důvodem uvádí ohrožení stability vztahu s partnerem, strach ze zdravotních a výchovných obtíží a také celkový stav společnosti a světa.

Procházka (2012, str. 104 - 105) zmiňuje také nově vzniklý fenomén života bez dětí a vznik hnutí NO KIDDING, které vzniklo v Kanadě v roce 1985. Tento klub je typický tím, že jeho členem se smí stát pouze člověk, který nemá děti a rozhodl se žít život bez dětí. Mezi členy jsou lidé, kteří děti nemají i přesto, že je mají rádi, ale jsou zde i tací, kteří děti vyloženě nemohou vystát. Je otázkou, jak se k tomuto faktu postavit. Nicméně je zřejmé, že právě ambivalentní vztah k dětem se stává novým společenským fenoménem.

Další funkcí rodiny je sociálně – ekonomická, která ale na rozdíl od předchozí, není závislá na přítomnosti dětí. Rodina má hospodářský význam, je významným spotřebitelem, ale zároveň tvůrcem ekonomických hodnot a prostředků. V této funkci jde především o zajištění ekonomických a sociálních podmínek pro zajištění realizace potřeb jednotlivých členů rodiny. Toto zajištění je důležité zejména v posledních letech, kdy klesá materiální a finanční pomoc od státu. Tato skutečnost měla také odpovědnost za vznik takového diferencování rodin na základě ekonomické situace a za změny v hodnotovém systému lidí. (Procházka, 2012, str. 105 – 106)

Velmi důležitým účelem rodiny je také výchova a péče o děti. Rodiče jsou tak součástí jedinečné příležitosti předat svým potomkům hodnoty a normy společnosti a vést je ke zdravému stylu života a čestnému chování, s hodnotami jakou jsou třeba vzdělání, a k sebevýchově. Výchovné postupy jsou odlišné a závislé na mnoha faktorech. Tak jak jsou odlišné rodiny, tak existují odlišné výchovné postupy a výchovné styly. Výchovné vedení a emoční vztahy rodičů k dětem pak dotvářejí jejich individuální podobu. Mezi nejfrekven-

tovanější styly výchovy patří výchova autoritářská, kde je typický vliv, síla a moc dospělého nad dítětem, přičemž dospělý po dítěti vyžaduje naprostou poslušnost a plnění příkazů. Druhým stylem je volná výchova, která je opakem autoritářské. Dítě je ponecháno, aby si žilo svůj život s cílem, že si na vše přijde postupně samo. Třetím a zároveň nejvíce harmonickým stylem je výchova demokratická, ve které funguje jasný systém pravidel, na kterých se domluví celá rodina. Takoví rodiče podporují své děti, jdou jim příkladem a zároveň jsou jim přirozenou autoritou. (Procházka, 2012, str. 106 – 109)

Socializační funkce má náplní učit dítě přizpůsobovat se životu, osvojení návyků a chování, které jsou pro danou společnost typické a běžné. Tato funkce umožňuje dítěti následný přechod z rodinného prostředí do širší společnosti, ve které je potřeba se umět orientovat. Aby tato funkce byla správně naplněna, je potřeba kvalitních podmínek pro rozvoj jedince, dobré ekonomické zázemí, kvalitní materiální a kulturní prostředí. Velmi důležitým faktorem jsou také samotní jedinci, osoby v rodině, které jsou dětem předkládány jako vzor a modely chování a samozřejmě vztahy, které jsou mezi nimi a dětmi navzájem. (Procházka, 2012, str. 109)

Další je emocionální funkce, která vyjadřuje nutnost kvalitního citového zázemí v rodině, které dává svým členům pocit jistoty a bezpečí. Předpokladem jsou dobré vztahy. Aby se člověk dobře emocionálně vyvíjel, musí mít základ ve své rodině. V opačném případě může u dětí dojít k psychickým poruchám, depresím, rozvoji patologického jednání a v neposlední řadě k problémům s navazováním vztahů v dospělosti. Zajištění životních potřeb, zaopatření a péče jsou zaštitěny v ochranné a domestikační funkci. Jde o spoluúčasť na zdravotní péči, či péči o členy, kteří mají specifické potřeby. Domestikační funkci lze vidět v existenci faktického zázemí, ve kterém má každý člen své fyzické útočiště a emoční podporu a přijetí. (Procházka, 2012, str. 109 – 110)

Poslední ze jmenovaných je rekreační a regenerační funkce, kterou popisuje Kraus (2008, str. 83) jako funkci, jejíž těžiště tvoří volný čas. Význam je především ve společném trávení volného času. Ve volném čase se má jedinec věnovat aktivitám dle svého svobodného rozhodnutí a svých zájmů.

Důležitá je organizace volného času, která má zabránit tomu, aby se děti toulaly po ulici nebo vyhledávaly nepříliš vhodné aktivity, které mohou vést až k projevům nežádoucího chování. Toto výchovné působení ve volném čase napomáhá kvalitnímu utváření osobnosti

jedince a podporuje pozitivní socializaci. Jde o prevenci rizikového chování, avšak tento způsob nelze využívat u všech volnočasových aktivit. (Procházka, 2012, str. 110 – 111)

1.4.1 Rodinné rituály

Význam rodinných rituálů je především v tom, že se jejich prostřednictvím uskutečňují tři procesy a to transformace, komunikace a stabilizace. Usnadňují proces změny tím, že jasně definují její průběh. Transformace je uskutečňována danou činností, jež vymezuje přechod mezi obdobím nerituálním a rituálním. Šulová (1995, str. 55) uvádí, že rituály jsou pomocníkem k projasňování vztahů a utvrzování vlastní role. Schopnost sociální skupiny měnit pravidla vzájemných vztahu a systém je velmi významné pro rodinné a partnerské soužití.

Právě tato schopnost je dle Špitze (1988, str. 128) důležitou charakteristikou zdravé a funkční rodiny. Pro stabilní rodinné soužití je tedy důležité nejen to, že rodina umí tyto rituály přejímat a že je dodržuje, ale právě to, že je umí bez výčitek sama sobě přizpůsobit.

Setkáváme se s odlišným dělením rodinných rituálů. Jeden z pohledů nám nabízí Steven a Bennettová (1985, str. 93 - 96), který se zaměřuje na rodinný rituál jako na specifickou formu komunikace, při které členové zažívají uspokojení. Díky tomu se rodina stabilizuje a upevňuje, ujasňují se role členů, vymezují se určité hranice a definují pravidla. Rozdělují rituály na tři kategorie. Tou první jsou rodinné slavnosti, kam patří rituály přechodu, náboženské oslavy a světské svátky. Do druhé kategorie rodinných tradic zařazují rituály vázané na konkrétní rodinu, pro kterou jsou typické. U těchto rituálů postrádáme, oproti předchozím, pravidelnost a posloupnost, ale přesto se určitým způsobem opakují. Jsou to společné výlety či různé formy setkávání se. Poslední skupinou jsou vzorované rodinné interakce, jež jsou nejméně viditelné a jsou nejméně záměrné, zároveň však upevňují identitu individua, jež vyrůstá z identity rodinné. Do této kategorie patří pravidelný čas oběda, rituály odpočinku, vítání hostů či rituály spojené s výchovou. A právě tyto rituály jsou více popsány následně.

Mezi každodenní rituály lze zařadit drobné úkony a činnosti, které jsou součástí každodenního života rodiny. Jsou to společné činnosti, které se právě opakováním ritualizují, každý člen si jich je vědom a hraje v nich určitou roli (Matoušek, 1997, str. 82). Často se vyskytují dva extrémní příklady rodin, které jsou s těmito rituály spojeny. Buď zde neexistuje žádné uspořádání, což může zapříčinit splývání dnů a naprostý chaos nebo naopak existují rodiny, ve kterých je průběh dne organizován příliš a často málo přizpůsobován potřebám jedinců a výsledkem pak může být málo prostoru pro své vlastní aktivity.

Kaufmann, Huberová (1998, str. 132) uvádějí, že právě rodinné rituály mají vytvářet pocit bezpečí a jistoty, překonávat strach, upevňovat dobré vztahy v rodině a uspořádat den tak, aby každý měl prostor pro svůj volný čas a kreativitu. Významným rituálem je jídlo, tedy rituál stolování, který je v současné době hodně podceňován. Pravidelný čas stolování stabilizuje rodinu a je příležitostí k setkávání se se zbytkem rodiny. U ostatních drobných rituálů, které každý den realizujeme, je dobré rozvrhnout si čas tak, aby měl každý chvíli na vlastní relaxaci, na párovou interakci či na komunikaci mezi všemi členy rodiny.

Rituály, které se odehrávají v kratším čase, by měly plnit roli upevnění a harmonizace vztahů, měly by být součástí vhodného uspořádání dne, vytvářet pocit jistoty a bezpečí a také prostor pro vlastní seberealizaci (Satirová, 2006, str. 71 - 73).

Podobným rituálem je i ukládání dětí nebo i sexualita, která také podléhá ritualizaci. (Možný, 2002, str. 87)

1.5 Role v rodině

Dle Hartla a Hartlové (2009, str. 512) je role: „Chování, které je pro jedince v určitém postavení vhodné a žádoucí, předpokládaný způsob chování jedince v určité sociální situaci, pro kterou je dána konkrétní společenská norma“. V každé životní situaci zastává jedinec určitou sociální roli. V případě rodiny jsou to role rodičů, role matky a otce, které si přiblížíme.

1.5.1 Rodičovství

Rodičovství bylo dříve přirozeným účelem, ale s účinnou možností regulovat počet narozených dětí, kterou bylo například vynalezení antikoncepce, se změnila jeho sociální podmíněnost a viditelně se zakotvilo ve společnosti. Možnost plánování rodičovství a změna vztahu k němu, se promítly jak do rodiny, tak do celé společnosti. Obsah rodičovství se různí dle fáze rodinného cyklu, které v sobě zahrnují koncept přechodů mezi nimi. Právě přechod k rodičovství je tím nejvýznamnějším. (Možný, 2006, str. 146 – 148)

Tento přechod má dle Rossi (1980, str. 26 – 39) čtyři jedinečné vlastnosti. První vlastností je to, že k němu dochází pod silným kulturním tlakem, který je kladen zejména na ženu, jejíž sociální status byl odjakživa svázán s mateřstvím. V případě, že žena nezaloží rodinu z jakéhokoliv důvodu, jsou na ni kladeny dotazy, zda děti nechce, nemůže mít či je nikdo nechce s ní. Dobrovolná bezdětnost se stala okrajovou variantou života, což se ale v posledních letech změnilo a je jednou z životních strategií ženy. Další vlastností tohoto

přechodu je, že k němu dochází mimovolně, často tomu tak je u narození dítěte prvního. Typickým příkladem byly ženy ve druhé polovině 20. století, které již v době sňatku byly těhotné a to téměř v každém druhém případě. Tento model se ale také v posledních letech změnil a počet těhotných nevěst klesl o padesát procent. Třetí vlastností je nerevokovatelnost, tedy neměnné. Dnešní rodiče nemají takovou oporu v tradici, jako dříve a jsou často odkázáni jen na svá rozhodnutí a riskování. V jiných oblastech jsou moderní lidé typičtí tím, že skoro vše, co udělají špatně, jde zvrátit a zkusit znovu, jako je tomu u volby školy, zaměstnání či partnera. U rodičovství je to jiné, nelze vzít zpět a nelze ani dítě vyměnit za jiné. Po dobu těhotenství je samozřejmě možnost, se dítěte vzdát, ale jakmile se narodí, nelze to změnit a partneři se stanou rodiči. Poslední vlastností je to, že přechod je zlomový. Od ostatních přechodů se liší tím, že nemá přípravnou periodu, jako je tomu u odchodu dětí z domu, kterému předcházejí dané signály či u přípravy ke sňatku. Těhotenství se může jevit jako přípravnou periodou, ta však má za úkol připravit ženu na dítě fyziologicky, ale nikoli sociálně. Dítě se prostě jednoho dne narodí a vše se změní, což může u žen zapříčinit šok, zejména během raného mateřství. Dřívější matky byly zvyklé vyrůstat v rodině plné sourozenců, což ženu mohlo alespoň trochu na mateřství připravit, ale v dnešní době vzhledem k porodnosti jsou už takové situace méně časté.

Rodičovství s sebou nese mnoho práv a povinností, což vyplývá i z naprosté závislosti dítěte na matce a otci. Toto je však zcela autonomní na rodičích. Autonomie rodičů však musí být regulována společností, jelikož dítě je bezbranné a závislé na rodičích a ne všichni rodiče vědí, co je pro jejich dítě nejlepší. Dítě také může představovat nástroj k realizaci vlastních projektů, což může být v konfliktu se zájmem dítěte a každá komunita má zájem, aby v ní vyrůstalo dítě vychovávané k hodnotám, které vyznává. Toto se může lišit dle kultury, ve které dítě vyrůstá, avšak základní úkoly jako jsou výživa, ubytování, oblečení, zdravotní péče a vzdělání, samozřejmě v rozdílné míře, se shodují ve všech kulturách. Nicméně to, zda si děti od svých rodičů převezmou vzor života a dobra a oprávněnost k vyžadování rodičů takového úkonu, spolu s prostředky, se v odlišných kulturách liší. Koncepce rodičovské autonomie se dělí na dva směry, na tradiční a liberální. Tradiční směr umožňuje rodičům užívat takové prostředky, které sami uznají za vhodné, a které budou mít za cíl přenos hodnotového systému rodičů na dítě. Tento postup vede k posílení rodinné soudržnosti, avšak může zapříčinit to, že dítě, které bylo vychovávané přísně a nesetkalo se s možností vlastní volby, nemá v dospělosti schopnost samostatného rozhodování a dostává dítě do jakéhosi tlaku, svazuje ho. Modernější, demokratická verze této koncepce,

se drží tradičních hodnot, ale nechává otevřený prostor pro diskuzi i o jiných hodnotách, než zastává rodina a tyto hodnoty jsou pak zvnitřněny, jelikož jde o vlastní volbu. Liberální koncepce udává směr naprosté volnosti ve volbě dítěte při utváření hodnot a jediným pravidlem je ochrana dítěte před omezenou volbou. Tento přístup rozvolňuje rodinu a vztahy v ní a snižuje možnost porozumění mezi generacemi. Umírněná alternativa dává tedy rodičům právo, aby své dítě seznámili s hodnotami, které vyznává, a usilovali o jejich předání, avšak v přiměřeném věku by mělo mít možnost seznámit se bez omezení i s jinými hodnotovými koncepcemi. (Možný, 2006, str. 152 – 154)

1.5.2 Role matky

Dítě je s matkou schopno komunikovat již v prenatalním věku, to samé platí i obráceně, dále je to samotný porod a následná péče. V tomto období je důležité vytvářet stabilní a přátelské prostředí pro dítě, díky čemuž narůstá jeho sebepojetí a sebedůvěra. K vytváření takového prostředí je samozřejmě důležité, aby sama matka byla vnitřně spokojená a vyrovnaná, a také to, jak prožívá vztah k sobě, k dítěti a k okolí. (Šulová, 2004, str. 56)

Tak jako každé dítě potřebuje potravu, tak stejně potřebuje matku, splynutí s ní, připoutání k ní. Tato silná vazba je velmi důležitá hlavně v prvních měsících života. Toto připoutání lze charakterizovat jako silné emoční ulpění na osobě, která je blízká, a která zprostředkovává bezpečný kontakt s okolním světem. V případě, kdy dítě tento pocit nezažívá, vzniká pocit frustrace a deprivace, což může způsobit problémy s vytvářením vztahů v pozdějším věku. (Helus, 2009, str. 119)

Vágnerová (2007, str. 128) uvádí, že matka je tím, kdo s dítětem tráví nejvíce času, kdy naplní jsou základní činnosti a povinnosti, klidnější hry v domácím prostředí, které mají často emoční charakter, a preferuje se verbální komunikace. Během života dítěte se mezi ním a matkou vytváří silná fixace a to zejména ze strany matky, kdy mají sklony si dítě vymáhat, jelikož péče o děti pro ně do této doby představovala a zároveň potvrzovala jejich důležitost. Co se týče dospívajících chlapců, vztah jejich matky k nim je tolerantnější než je tomu u vztahu matky s dcerou, kdys právě v období dospívání mohou vyplynout problémy ohledně odpoutávání se.

Fromm (1966, str. 83) považuje za nejvyšší druh lásky právě lásku mateřskou. Je to dáno tím, že matka musí přinést mnohé oběti, už z toho důvodu, že svému dítěti dává co nejvíce, ale na oplátku nechce nic, jde tedy o čistou, nesobeckou lásku. Největší zkouškou této lásky je tedy samotné osamostatňování se dětí, kdy by si matka, i přes všechnu péči, snahu a

čas měla přát, aby se dítě osamostatnilo a oddělilo se od ní. Právě toto je totiž situace, kdy se nesobeckost a schopnost dávat vše a nechtít nic projeví.

1.5.3 Role otce

Otcovství není oproti mateřství dáno biologicky, muži si své otcovství musejí vybudovat rozumem, učit se mu. Vztah mezi otcem a dítětem se musí vyvíjet, jelikož otcovství se neobjevuje hned po narození dítěte a lze říci, že je sociálních, psychologickým a kulturním výtvořem společnosti. Role otce se projevuje nejen ve vztahu k dítěti, ale i k celé společnosti. (Zoja, 2005, str. 38)

Z historického hlediska se tato role změnila, mění se postoje a přístupy otců k péči o dítě. Renzetti (2003, str. 92) uvádí, že vztah otců k dětem a jejich matce se vzhledem k okolnostem změnil od dřívějších dob. Situací, která toto může zapříčinit je již asistence u porodu. Otcové oproti minulým dobám často vypomáhají matce jejich dětí, mění plenky a dělají úkony, které byly dříve typické jen pro matky a to již hned po narození, otevřeně projevují city k dítěti, jako je mazlení a hraní si s dětmi.

Může se zdát, že otec je jako rodič až na druhém místě, že představuje náhradníka matky v péči o dítě. Avšak není tomu tak. Role otce je specifická a komplementární k roli matky. Je zřejmé, že otec je pečovatelem a vychovatelem stejně jako matka. Přesto je stále typické to, že matka představuje bezpečí a jistotu, otec naopak představuje experimentování, poznávání a objevování. (Šulová, 2004, str. 76 - 81)

Přesto, že jsou otcové často prvním modelem mužského chování v rodině, stále jsou bráni jako posledním článkem ve vztahu dítě, matka a otec. Muži však roli otce berou někdy jako roli dobrovolnou a zrušitelnou, což může být příčinou jejich méně důležitého postavení v péči o dítě. Otec je ten, který dítěti poskytuje čas a peníze, ale paradoxně, čím více finančních prostředků mu otec poskytne díky svému zaměstnání, tím méně času může s dítětem přímo trávit. Toto otcové považují za nepřímo věnovaný čas dětem. Moderní otec se orientuje čtyřmi základními směry, je živitelem, autoritou, představitelem původu a jeho osobní rozměr, který má, dává dítěti pocit blízkosti, projevuje city, naslouchá a hraje si s ním. (Dudová, 2008, str. 58 – 59)

Dle Vágnerové (2005, str. 112) se otec s dítětem zaměřuje na jiné aktivity, než matka, preferuje zábavu, volí hračky technického typu.

Důležité je vytvoření vazby mezi otcem a dítětem, podobné, jako má dítě s matkou. K tomuto dochází právě na základě zkušeností ze vztahu s matkou a navázání jiného vztahu, s otcem, mu ulehčí separaci od pevné vazby, kterou s matkou má a s otcem se následně identifikuje. Tím, jak se otec projevuje, dává příklad chování dětem, který se následně projeví i v jejich chování, je přirozeným vzorem mužského chování v rodině. Při výchově dětí se u otců viditelně projevují generové hlediska, kdy u synů podporují nebojácnost a soutěživost, u dívek naopak jemnost a citlivost. Pro děti obojího pohlaví je však otec důležitým faktorem a vzorem. (Janošová, 2008, str. 42)

2 MANŽELSTVÍ

Manželství většina z nás chápe jako trvalé soužití muže a ženy, jehož náplní je hlavně výchova dětí. Takové pojetí ale nepanovalo vždy. Manželství jak jej známe dnes, tedy manželství, které dva lidé uzavřeli svobodně a dobrovolně, z náklonnosti k partnerovi, nemělo vždy tuto podobu. Ještě v 19. století bylo hlavním důvodem uzavření sňatku hlavně dědic-
ké právo a to, že statky ženy přejdou sňatkem na muže. (Neubert, 1964, str. 15)

Tato kapitola popisuje, co je manželství, jaké má legislativní ukotvení, jak probíhá komunikace mezi manžely, krize v manželství a samozřejmě to, jaká soužití manželů existují.

Autor Miroslav Plzák (2007, s. 114) stanovil čtyři reprezentativní složky, které jsou podstatné v manželském soužití. Stručně je popisuje jako péči o domácnost, hospodaření s financemi, péči o dítě a organizaci volného času.

2.1 Legislativa

„Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí. Muž a žena, kteří chtějí spolu uzavřít manželství (dále jen "snoubenci"), mají předem poznat navzájem své charakterové vlastnosti a svůj zdravotní stav, aby mohli založit manželství, které plní svůj účel. Manželství se uzavírá svobodným a úplným souhlasným prohlášením muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství učiněným před obecním úřadem pověřeným vést matriky, popřípadě úřadem, který plní jeho funkci (dále jen "matriční úřad") nebo před orgánem církve nebo náboženské společnosti, oprávněné k tomu zvláštním předpisem“ (Zákon o rodině 94/1963 Sb.). Podle § 18 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, mají muž a žena v manželství stejná práva a stejné povinnosti: jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí.

Tyto povinnosti a práva, jak uvádí Hrušáková (2000, str. 1-2), samozřejmě není možné použít na vztahy nesezdaného soužití, i když spolu partneři žijí dlouhodobě a naplňují všechny práva a povinnosti manželů. Často je používán pojem základní práva a povinnosti manželů a jejich výčet se obvykle zmiňuje již během obřadu uzavření manželství. Může se zdát, že tyto pravidla jsou pouze normami morálního charakteru a že jejich porušování, nebo alespoň některých z nich, není nijak sankcionováno, nicméně porušování těchto práv a povinností se může později projevit při rozepřích ohledně rozdělení majetku či vyživovací povinnosti vůči rozvedenému manželovi a zde již může zapříčinit velké nepříjemnosti.

Tato práva a povinnosti mají samozřejmě oba manželé stejné. Hrušáková (2000, str. 3) uvádí, že tomu vždy tak nebylo: „Ustanovení Všeobecného zákoníku občanského (§ 91) z roku 1811 o tom, že muž je hlava rodiny, bylo k lítosti mnoha manželů zrušeno již k 1. 1. 1950, kdy nabyl účinnosti zákon o právu rodinném“. Co se týče zemí, jako je Rakousko, Německo či Francie, zde bylo rovnoprávnosti dosaženo až v 70. letech 20. století.

Co se týče konkrétních práv a povinností manželů, nelze je brát doslovně a vhnět do extrému. Třeba povinnost být si věrni a žít spolu neznamena, že žena musí být neustále v místě manželova bydliště a mít s manželem intimní styk. Konkrétně tento případ je ošetřen v § 241 trestního zákona, kdy lze i na manželce spáchat znásilnění. Nelze tedy tuto povinnost po partnerovi či partnerce vynucovat. Věrnost byla v dřívějších dobách po ženách vynucována, jelikož muži samozřejmě záleželo na tom, aby případné dědictví zdědil právě jeho syn, nyní ji ale nelze vynutit právně, i když právní následky při případném zrušení manželství samozřejmě s sebou nese. (Hrušáková, 2000, str. 4 - 5)

2.2 Fáze vývoje manželského vztahu

Rozlišuje se několik vývojových etap manželství. Nejprve jde o bezdětné manželství, během kterého se vytvářejí předpoklady pro založení rodiny a rodinný život. Tato etapa může trvat i několik let, nebo naopak, k ní nemusí vůbec dojít, např. v případě, že partneři spolu čekají dítě už v době svatby. Po založení rodiny nastává etapa rodiny s malými dětmi v předškolním věku, během které se rodina zásadně mění, žena přijímá roli matky a část dalších rolí, které dosud žena zastávala, přechází na manžela, což může způsobit neshody. V okamžiku, kdy děti dorostou do školního věku, začnou vznikat nová pravidla spolupráce a mění se i organizace rodiny. V období dospívání se děti začnou emancipovat, ale jistá závislost na rodičích ještě stále trvá. V tomto období by měli rodiče nechat svým dětem volnost a akceptovat jejich experimentování v různých sociálních oblastech. Následně na to nastává období, kdy děti svůj domov opouští, což je pro rodiče velmi náročná fáze, přičemž jejich rozhodnutí musejí akceptovat. Poslední fází manželství je život s partnerem v důchodu, kde důležitou roli hraje prarodičovství. Tato fáze končí smrtí jednoho z partnerů. (Špatenková, 2006, str. 50 – 51)

Willi (1998, str. 29) rozlišuje 4 fáze manželství:

1. „Vytváření stability partnerského vztahu
2. Manželství ve fázi budování a prokreace

3. Fáze středního věku, někdy je také nazývána fází prázdného hnízda
4. Fáze stáří.“

V první fázi definuje Willi (1998, str. 29 – 31) vývojové úkoly, které je třeba v této etapě splnit. Jsou jimi definování vlastní identity, přičemž je nutno respektovat zároveň identitu partnera, plnění nových rolí a příprava na další fáze, jelikož je nutné vybudovat stabilní partnerský vztah hned na počátku. Plnění nových rolí přichází v okamžiku narození dítěte. V této fázi je důležitý soulad výchovných postupů obou rodičů, který je ovšem mnohdy obtížné vytvořit. Náročná je také samotná péče o dítě, jak časově, tak fyzicky, a je proto důležité vytvoření dělby práce v domácnosti, avšak aby vše bylo zodpovědné jak k dítěti, tak i k partnerovi a vše ještě sladit se zaměstnáním a přitom nezapomínat ani chvíle, kdy se partneři věnují pouze sobě. Důležité je i umět si vyhradit volný čas. Ve třetí fázi se do centra pozornosti navrácí manželský svazek, kdy hlavním úkolem je opětovné nalezení vzájemných sympatií a toho, co je na začátku spojovalo. Ve fázi stáří je potřebné smíření se s vlastními omezeními a akceptace této životní fáze, která je obvykle doprovázena strachem ze smrti či nemoci své, nebo partnera. Manželé jsou v této fázi schopni velkého respektu, je mezi nimi vytvořena velká důvěra a význam role stálého partnera dále roste. Nastalé nesrovnalosti, které manželé přesto spolu nedokážou řešit, může mít za následek to, že spolu sice zůstanou, ale každý dožívá izolovaně a to i vůči širšímu okolí. Takové situace mohou ještě zhoršit již nastalé zdravotní potíže, které jsou v tomto věku běžné, což se začne projevovat i na psychice. U těchto lidí je pak zřetelný nárůst užívání medikamentů, podrážděností a izolace před světem.

2.3 Komunikace v manželství

Správná, zdravá komunikace a vzájemné porozumění je základním prvkem manželského soužití. Psycholog Sternberg (in Novák, 2012, str. 45 – 46) jmenuje tři hlavní pilíře soužití, jsou jimi důvěrné porozumění, vzájemná pomoc mezi partnery a podpora, společné hodnoty a kladné hodnocení života s partnerem, důležitá je také sexuální přitažlivost, takzvané působení chemie mezi partnery a příjemné napětí, které způsobuje zvýšená hladina hormonu kortizonu a samozřejmě loajalita, určitá oddanost partnerovi a vědomí vzájemného udržování vztahu i v nepříznivých podmínkách.

Kratochvíl (1985, str. 56 - 59) pro manžele zformuloval návod, jak správně komunikovat v deseti bodech:

1. Zajímat se o svého partnera

Abychom s partnerem dobře vycházeli, musíme ho dobře poznat, měly bychom se zajímat o jeho povahu, zájmy a vlastnosti, jak o ty dobré, tak i o ty špatné, zajímat se o jeho problémy a vcítit se do něj.

2. Nechat partnera hovořit

Zde je velmi důležité umění naslouchat partnerovi.

3. Hovořit o tom, co zajímá partnera, tedy nejen mu správně naslouchat, ale i porozumět.

4. Být opatrný s kritikou

Platí ovšem, že pokud má mít kritika pozitivní význam, musíme dbát na důstojnost partnera.

5. Být opatrný s příkazy

Pokud má být vztah založený na rovnosti, není dobré, když jeden druhému poroučí. Je dobré tedy dávat příkazy spíše formou prosby či otázky.

6. Uznat vlastní chybu

Je velmi důležité přiznat si vlastní chybu, lze tak předejít zbytečným hádkám a zvládnout i složitější konfliktní situace.

7. Pochválit, co stojí za pochvalu

Obvykle kritizujeme špatné věci, ale pokud se nám něco líbí, tak většinou mlčíme. V takových případech bychom ale měli dát jasně partnerovi najevo zaslouženou pochvalu.

8. Vžít se do situace druhého

Každý konkrétní situace a konflikty řešíme jinými způsoby. Je ale velmi důležité vžít se do situace partnera a vidět problém i z jeho úhlu.

9. Nehádat se

Hádky obvykle zvyšují pocity křivdy a napětí a přesto se jimi nic nevyřeší. Je důležité s partnerem o problémech komunikovat, ale ne způsobem, kterým mu pouze vyjádříme nesouhlas.

10. Usmívat se

Příjemné pocity se snadno přenášejí. Pokud je mezi partnery konflikt, je dobré, řešit vše v klidu a být pozitivní. Nikomu se totiž nechce hádat s člověkem, který se na něj upřímně usmívá.

2.4 Krize v manželství

Každý vztah s druhou osobou se vyvíjí určitým způsobem a v manželství tomu není jinak. Součástí takového vývoje jsou i krize. Krize, která pramení z vývoje vztahu a podporuje jeho potřebný vývoj, je krize normativní, vývojová, je normální a přirozená. V opačném případě může být krize natolik závažná, že může zapříčinit i rozpad vztahu. (Špatenková, 2006, str. 48 – 49)

V manželských krizích nejde o konflikt či problémy mezi manžely, ale jde spíše o narušení manželského systému, zapříčiněných vnitřními či vnějšími činiteli. Vztah se vyvíjí jako každá osobnost jedince a pokud manželé nejsou schopni bez větších konfliktů plnit úkoly, které vyplývají z jejich individuálního vývoje, pak může k takové manželské krizi dojít. Krize není dlouhodobá záležitost, obvykle trvá 6 – 8 týdnů, během kterých jsou zřetelné změny chování, přičemž se partneři problém pokoušejí řešit, avšak neúspěšně a jejich chování je obvykle omezeno na ventilaci napětí. Často je toto doprovázeno pocity bezmoci, nejistoty a zlosti, což může zapříčinit i rozpad manželství. Krizi samozřejmě prožívají oba partneři, ale ne společně a oba mají obavy z případného rozpadu vztahu, což může být pozitivní v uvědomění si důležitosti tohoto svazku a tak docílit k posílení vztahu a překonání krize. V případě, kdy si partneři toto neuvědomí, mohou podlehnout aktuální situaci, ve které nejsou spokojeni, což může vést k obviňování partnera a dalších lidí a mít za následek rozpad manželství. Tyto krize se často objevují v návaznosti na některé události, jakou je první velká hádka s partnerem, při které si druhý partner může uvědomit neslučitelnost jejich názorů, nebo v případě, kdy jeden z partnerů začne pociťovat, že toho druhého ztrácí, což často plyne z neurčitých obav. Dalším událostí, kdy nastává krize, je v případě, kdy se jeden z partnerů rozhodne vztah ukončit, ale partnerovi to nedokáže otevřeně sdělit. Nevěra je také jednou z událostí, která může manželskou krizi spustit a to i v případě, kdy nevěrný partner o vztah stále stojí, ale strach z odhalení v něm může vyvolat hlubokou krizi. Další příčinou může být nesoulad v různých oblastech manželského života. A důležitými okamžiky jsou i chvíle, kdy mají manželé řešit zásadní otázky, týkající se celé rodiny či jednoho z partnerů, přičemž partneři nejsou schopni spolu vést o tomto rozhodnutí dialog. Pokud nejsou partneři schopni nastalé krize řešit, může se stát, že krize přejdou do

chronického stavu, vytvoří se jakési pouzdro kolem problémů a ty nejsou pak navenek vidět. To může vést ke zhroucení jak vztahu, tak i jednotlivců, včetně nebezpečí sebevražedného chování, které je často demonstrativního charakteru. Pokud partneři nejsou schopni situaci řešit vlastními silami, je vhodné vyhledat odbornou pomoc, nejčastěji jde o manželskou psychoterapii. (Špatenková, 2006, str. 50 – 59)

2.5 Opakovaná manželství

Rozvod nemusí vždy znamenat jen konec, naopak, často znamená změnu a nové manželství. Většina rozvedených považuje za příčinu ukončení svazku vzájemné nepochopení a doufají, že v novém svazku tomu bude jinak. Tato nová manželství jsou často pod tlakem. Pro partnery je důležité, aby nový svazek byl úspěšný, což může vztah upevnit, ale také zároveň ohrozit, zvláště když novým manželstvím lidé utíkají od toho prvního za předpokladu, že jim to pomůže na nevydařený vztah zapomenout a že se mohou poučit z neblahého průběhu prvního manželství a nastalé chyby v novém svazku již neopakovat. Toto může být výhodou, ale je jisté, že hrozba opakování chyb je stále přítomna a křečovitá snaha se těmito chybám vyhnout může zapříčinit právě jejich návrat. Založit nový vztah s rozvedeným partnerem ale také není jednoduché. Bývalý partner se často stává projekčním plátnem všeho špatného, co manželství provázelo a nový partner může mít samozřejmě obavu, aby nedopadl stejně. Pak se zde objevují tendence odlišit se výrazně od tohoto bývalého partnera, což manželství může pomoci v soudržnosti. Zjevné je to převážně v těch situacích, kdy nový partner přispěl k rozvodu, kdy je na něj kladen tlak neustálého dokazování, že je lepší než partner předchozí a že se rozvod vyplatil. Nejde však jen o samotné manželé, ale také o děti, kteří se narodili v prvním manželství. Nezřídka se stává, že děti svého nového rodiče odmítají a u dospívajících dětí se objevují tendence dělat jakéhosi prostředníka mezi znesvářenými rodiči, či ze sebe udělat někoho, o koho je potřeba se starat, což má v rozvodu zabránit. (Willi, 1998, str. 162 – 164)

Je zřejmé, že problémem, které toto soužití s sebou nese, jsou i vztahy rodičů a dětí. Může se stát, že dítě, jehož rodič žije v novém manželství, má biologické, ale také nevlastní rodiče, vlastní a nevlastní sourozence a několik prarodičů. Opakovaná manželství jsou velmi odlišná od těch prvních. Nový sňatek následuje často brzy po rozvodu, přičemž ženy jsou opatrnější, tedy nevdávají se tak brzy po rozvodu, oproti mužům. Je pravdou, že následující manželství se rozvádí častěji, než ta první, nicméně jej manželé považují za vydařenější, zejména v oblasti intimního soužití. (Možný, 2006, str. 224 – 225)

3 OBDOBÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Tato kapitola nás seznámí se zákonitostmi vývoje dítěte v období předškolního věku a se stručnou charakteristikou tohoto období. Zabývá se vývojem poznávacích procesů, kresbou dítěte předškolního věku. Dále se zaměřuje na rozvoj identity dítěte, jeho socializaci a samozřejmě na význam rodiny, který je důležitý pro zdravý psychický vývoj dítěte.

3.1 Obecná charakteristika

Vývoj v tomto období je neintenzivnější než v kterémkoli jiném období a je zároveň je tím nejvýznamnějším, protože právě nyní se budují vlastní základy osobnosti jedince.

Toto období trvá od dovršení 3. roku věku po vstup dítěte do základní školy, tedy obvykle do dovršení 6 let. V tomto období obvykle dítě navštěvuje mateřskou školu, která jej postupně připravuje na vstup do školy a hra se v tomto období stává hlavní činností. Základem je stále rodinná výchova, která napomáhá dalšímu rozvoji dětí a také mateřská škola na ní staví. (Vágnerová, 2005 cit. podle Průcha, Walterová, Mareš, 2009, str. 93)

Nejlépe lze tedy předškolní období ohraničit věkem. Předškolní období je ve vývojové psychologii charakterizováno jako období od tří do šesti let věku dítěte (Kořátková, 2008, str. 52). Na začátku tohoto období je dítě „zralé“ pro vstup do mateřské školy a na jeho konci pro vstup do školy základní. Můžeme se ale setkat i s odlišným věkovým rozmezím určující toho vývojové období.

Langmeier, Krejčířová (2006, str. 85) tvrdí, že předškolní období v sobě zahrnuje celý věkový rozsah od narození do nástupu do školy. S jiným rozdílným ohraničením přichází Kuric (2001, str. 120), který vymezuje předškolní období od čtyř do šesti let.

Matějček (2005, str. 228) popisuje toto vývojové období tak, že: „Teprve po třetím roce je schopno překročit hranice rodiny a svého zajištěného domova a vstoupit do nového společenského prostoru, jímž je mezi jiným i společnost druhých dětí.“ Tehdy se otevírá éra předškolního věku, se svými nároky a úkoly. Dítě se stává přijatelným partnerem pro ostatní děti a to díky vlastnostem, které mu pomohou obstát v konkurenci druhých, bránit se, užít si, stát se oblíbeným, ale také aby mohlo druhé chránit a pomáhat jim.

3.2 Vývoj poznávacích procesů

Poznávání v tomto období lze specifikovat jako zaměřenost na nejbližší svět a pravidla, která v tomto světě platí. Toto typické uvažování dětí předškolního věku pojmenoval Piaget (1970, cit. podle Vágnerová, 2000) jako intuitivní, názorné myšlení a jeho typické znaky definoval jako egocentrismus, fenomenismus, magičnost a absolutismus.

Egocentrismus spočívá v tom, že dítě má tendenci zkreslovat úsudky na základě svých subjektivních preferencí, jako v případě když si zakrývá oči, aby jej druzí neviděli. (Langmeier, 1991 cit. podle Vágnerová, 2000)

Co se týče fenomenismu, zde jde o podobu světa, kterou má dítě zafixováno jako obraz reality, jenž ve svém uvažování nelze opustit. Děti v tomto období mají dále tendenci užívat fantazii při interpretaci dění ve světě reálném a v tomto případě jde o magičnost. Dalším typickým znakem je absolutismus, který je u dětí projevem potřeby jistoty. Jde o přesvědčení, že každé poznání je jednoznačně a definitivně platné. (Vágnerová, 2000, str. 76)

Pro předškoláky je významný aktuálně vnímaný obraz, a to z toho důvodu, že je pro něj subjektivní jistotou, tzn. je to tak, jelikož to tak vidí, a ani jej nenapadne uvažovat o možných nepřesnostech, které by tímto mohly nastat. Komplexnějšího uvažování děti v tomto věku ještě nejsou schopny, nechápou transformace a jeho orientace ve světě, včetně jeho uvažování, jsou rigidní. Objevují se zde tendence ulpívat na jednom pohledu subjektu či na jednom stavu či pouze jedné vlastnosti objektu, který považuje za definitivní a důležitý znak. Egocentrismus v tomto období zapříčiňuje to, že nedochází k hledání objektivní pravdy, což se projevuje i při hledání příčiny určitého jevu. Ta nemusí být logická, ale musí jej subjektivně uspokojit. Interpretace reality musí být pro dítě srozumitelná a přijatelná. Toto se může projevit i tak, že dítě kombinuje vzpomínky s fantazijními představami, což je nazýváno jako nepravá lež či konfabulace. Pro dítě jsou však tyto informace pravdivé. (Vágnerová, 2000 str. 78 – 79)

Šimíčková – Čížková (2008, str. 59) uvádějí rysy vývoje poznávacích procesů. Co se týče vnímání objektů v prostředí, není dítě schopno všimnout si detailů, tedy vnímá je globálně, anebo naopak, zaměřuje se na detail, který je hodně nápadný a často má pro dítě význam uspokojení momentální potřeby. Nevnímá celek jako soubor detailů a nerozlišuje ani vztahy mezi nimi. Velký význam pro vývoj dítěte v tomto věku má sluchové a zrakové vnímání. Sluch je zde významný pro rozvoj paměti a zrak mu pomáhá rozvíjet názorné myšlení. Sluchové vnímání je též důležité pro rozvoj řeči a jeho urychlení.

3.2.1 Verbální schopnosti a jejich vývoj

Dítě v období předškolního věku zdokonaluje své verbální schopnosti především v komunikaci s dospělými, a to jak v obsahu, tak ve formě. (Vágnerová, 2000, str. 84)

Mluvení s dospělými vede k sociálnímu rozvoji, ale také k rozvoji mechanické paměti. (Šimíčková – Čížková, 2008, str. 63)

Z menší části je může ovlivnit i komunikace se svými vrstevníky či média. Typickým příkladem z komunikace v tomto období jsou otázky typu „proč“. Ty slouží k obohacení znalostí a k rozvoji správného vyjadřování a slouží mu k pochopení vztahů mezi objekty a k naučení se užívání příslušných slovních výrazů, tedy spojitosti rozvoje řeči s myšlením. Toto se učí nápodobou verbálního projevu dospělých, avšak nenapodobují vše, co slyší, ale zapamatují si jen určitou část, kterou pak opakují, a tato nápodoba má tedy selektivní charakter. (McTear, 1985 cit. podle Vágnerová, 2000, str. 84)

Opakují zpravidla jen takové věty, které obsahují již známá slova, ale v jiné podobě či jiné vazbě, nebo věty, které obsahují slova nová a pro ně dosud neznámá. Často tato slova použije později ve svém projevu. S těmito novými slovy děti experimentují, užívají je v nových spojeních, což je jednou z variant, jak své verbální schopnosti mohou rozvíjet. Typickou složkou ve verbálním projevu je tzv. egocentrická řeč. (Vágnerová, 1999, str. 84)

Říčan (2004, str. 137) popisuje egocentrickou řeč tak, že dětský rozhovor se skládá z monologů, kdy jeden čeká, až druhé dítě domluví, ale druhé mu odpoví tak, že mluví o něčem jiném a přitom nebylo ani tázáno. Děti v tomto období jsou schopny vyčíst z výrazu tváře to, co si myslí druhé dítě a je schopno se do něj vcítit. Tohoto dokáží využít ke společenskému manévrování mezi vrstevníky a získat tak na chvíli např. vedoucí úlohu ve hře. Této schopnosti využívá také mimo jiné mravní výchova předškoláků.

Egocentrická řeč, která slouží pouze pro vlastní osobu a bývá spojena s myšlením, se v pozdějším věku přeměňuje na řeč vnitřní. Význam má pro předškoláka v tom, že se nemusí přizpůsobovat na způsob myšlení osoby, se kterou zrovna mluví. Projevuje se především při různých aktivitách, při kterých si dítě tímto pomáhá (Vágnerová, 2000, str. 85).

3.3 Kresba

Jak bylo již v předchozí podkapitole řečeno, součástí procesu poznávání je i fantazie. Právě kresba je spolu s hrou charakteristickým projevem dětí v tomto období. Je symbolickou funkcí, při které dítě může projevit své individuální chápání reality. Při kresbě není pro dítě

důležitý celek nebo obraz toho, co ve skutečnosti vidí, ale stejně jako v mluveném projevu si vybírá jen to, co je pro něj na objektu důležité. (Šimíčková – Čížková, 2008, str. 72)

Toto popisuje i Matějček (1994, cit. podle Vágnerová, str. 86), kdy říká, že dítě kreslí to, co se mu zdá na objektu důležité a to, co o něm ví. Kresbou dítě vyjadřuje zjednodušeně svůj názor na svět, uspokojuje zde svoji potřebu jednoznačnosti světa, který má svá pravidla, je bezpečný, snadno se v něm orientuje a může se na něj spolehnout.

Je samozřejmé, že kresba a její podobnost s objektem je závislá na mnoha faktorech, jako jsou třeba motorika či senzomotorická koordinace, ale roli zde hraje i aktuální emoční stav. Postupem se tyto kresby stále více podobají skutečnosti (Vágnerová, 2000, str. 86).

Prvním skutečným námětem dětské kresby je člověk. Je dobré umět tuto dětskou kresbu číst. „Pro dítě je kresba hrou a nejpřirozenějším vyjadřovacím prostředkem a mnohdy kresbou poví víc, než by se odvážilo říci slovy“ (Říčan, 2004, str. 141). Výzkum a psychologická diagnostika užívají dětské kresby různými způsoby. Buď nechají dítě kreslit to, co samo chce, zadají určité téma kresby nebo je dítě vyzváno, aby kreslilo dle předložené předlohy. Děti v tomto období mají rády barvy a s oblibou používají i jiné techniky, jako jsou stříhání či tvorba z plastelíny. (Říčan, 2004, str. 142)

Dítě je těsně napojeno na rodinu a rodinné prostředí. Je důležité, aby cítilo, že je milováno. Často se ale stává, že i přes všechno lásku dítě přestane prospívat dle jejich přání. Může to být způsobeno tím, že rodiče často zaměňují lásku za kompenzaci jejího nedostatku, i když si to třeba ani neuvědomují, nebo může jít o složitost vztahů mezi dítětem a rodiči nebo svými sourozenci. A právě toto se může projevit i v kresbě, Po celou dobu je důležité dítěti naslouchat a pozorovat ho. Po nakreslení by mělo být dítě vyzváno, aby o obrázku rodiny něco řekl. Může se stát, že dítě namísto své klasické rodiny, z masa a kostí, kreslí rodinu mimozemšťanů či zvířat, ve výsledku jde ale o kopii své vlastní rodiny. (Davido, 2001, str. 59 – 61)

3.4 Dětské prekoncepty

Dětská interpretace světa a jeho chápání je samozřejmě odlišné od interpretace dospělých a od reality. Naivní teorie nebo dětské naivní koncepty se nazývají dětské prekoncepty. Organizují a zobecňují minulé zkušenosti a na jejich základě nám pomáhají vykládat současnost. (Čáp, Mareš, 2007, str. 413-415)

Čáp, Mareš (2007, str. 416) definovali prekoncept jako: „primární představu o daných pojmech, kdy představy jsou otevřené systémy, které podléhají dynamickým změnám v interakci s novými informacemi, podněty a zkušenostmi, které jedince přijímá“.

Při utváření prekonceptů je třeba dbát na několik aspektů. Aspekty myslíme exogenní faktory, mezi které patří vlivy sociální, kulturní, ekonomické apod. a faktory endogenní, které vycházejí z psychosociální a psychologické charakteristiky jedince. Pokud se zaměříme přímo na děti předškolního věku, ty jsou ovlivňovány především mimoškolními vlivy, mezi které patří rodina, vrstevníci a média. (Doulík, Škoda, 2008, str. 110)

Dětská pojetí se vyvíjejí a mění a na tyto změny lze nahlížet dvěma způsoby. Tím prvním je pohled vývojově psychologický, jehož interpretace vychází z informací o kognitivním vývoji dětí. Druhým způsobem je pohled pedagogický, který tato pojetí zkoumá ve vztahu k edukační realitě školy. (Doulík, Škoda, Hajer-Müllerová, 2005, str. 23)

Doulík, Škoda (2003, str. 98) stanovili čtyři kategorie, které popisují charakteristiku prekonceptu. První kategorií je kognitivní dimenze, kterou charakterizuje obsah a rozsah, kdy pojem a jeho úroveň je vymezitelný jak kvalitativně, tak kvantitativně. Druhou kategorií je afektivní dimenze, která vyjadřuje reakci dítěte při prvním kontaktu s novým pojmem. Třetí, popisnou kategorií je zastrukturování, které vyjadřuje umístění nového pojmu v hierarchii již známých pojmů a vazby mezi nimi. Čtvrtou kategorií je plasticita, tedy schopnost prekonceptu podléhat změnám v dlouhodobém měřítku, jelikož každý prekoncept se dostane dříve či později do konfrontace s dalšími přijímanými informacemi. Plasticita tedy vyjadřuje rozdíly mezi dvěma úrovněmi stejného prekonceptu.

V případě, že se dětský prekoncept dostane do konfrontace s novou informací, nastávají určité změny. Lze předpokládat přijetí nové informace a jejího pojetí. Co se však týče dětí v období předškolního věku, často nepochopí, že je jejich pojetí nesprávné, což má za následek nepřijetí nové informace nebo její úpravu, která pak odpovídá jejich starému pojetí. Chápání dětí v předškolním věku lze tedy popsat jako správná z hlediska individuálního pojetí dítěte, i když z hlediska vědeckého jsou chybná. Existují metody, kterými lze s dětskými prekoncepty ve výchově pracovat. Prvním je vyjadřování prekonceptů, což dětem umožňuje dostávat se do protikladu s odlišnými způsoby poznávání, přičemž dítě může zpracovávat novou informaci, a to v dítěti vyvolává zvědavost. Druhou možností je boj proti prekonceptům, kdy mají ostatní za úkol žákovy mylné představy zpochybnit. Při kontaktu jednoho prekonceptu s druhým a jejich interakcí se vytvářejí mentální mapy, jako

součástí dětského pojetí a tvoří jednu ze základních charakteristik učícího se jedince. Poznáním těchto pojetí se můžeme přiblížit světu dítěte, poznat jeho kognitivní schopnosti. Při takové činnosti je důležité umět rozpoznat rozdíly mezi jednotlivými pojetími, diagnostikovat je a pracovat s nimi. (Kalhous, 2002, str. 131)

3.5 Rozvoj identity

To jak dítě zpracuje hodnocení sebe od ostatních lidí, souvisí se sociálním a citovým rozvojem dítěte a ovlivňuje to samozřejmě i jeho sebehodnocení. Vzhledem k jeho nezralosti je toto hodnocení zprostředkováno pouze hodnocením ze strany jiných osob, převážně těch, které jsou pro něj jistým způsobem významné. V tomto období jsou to zejména rodiče, jelikož představují ideál, kterému se chce dítě podobat. (Šimíčková – Čížková, 2008, str. 125)

Vágnerová (2000, str. 86) popisuje, jak rodiče toto ovlivňují. „Je to:

- emočně, svou citovou vřelostí
- svými požadavky a spokojeností s mírou jejich plnění
- svým chováním a zejména verbálním vyjádřením svého názoru na dítě.“

Dítě jejich názory přebírá nekriticky a to jak o sobě uvažuje, odpovídá jeho momentální vývojové úrovni. A právě nekritičnost je jedním znakem nezralosti, neboť v kontaktu s ostatními může tento projev přejít ke sklonům k vychloubání a to i člověkem, se kterým se ztotožnilo, jelikož jej považuje za svoji součást. Ztotožnění s citově blízkou autoritou, tedy nejčastěji s rodič, slouží k posílení sebevědomí a k obohacení dětské identity. Také nezralost sebepojetí se často projevuje majetnickými sklony. (Vágnerová, 2000, str. 86)

S rozvojem poznávacích procesů v tomto období souvisí právě i rozvoj sebepojetí, které je tímto ovlivněno. To jak se dítě vnímá a jak se odlišuje od ostatních členů skupin. Vědomí vlastní identity vzniká tak, že se dítě chápe jako subjekt, což nastává právě v tomto vývojovém období. Co se týče tělového schéma, neboli toho, jak dítě vnímá obraz vlastního těla, projevuje se zde fenomenismus a to v preferenci nápadných či subjektivně vnímaných významných rozdílů. Tato identita má i funkční složku, což znamená, že dítě své tělo nejen pociťuje, ale může jej i ovládat, což zapříčiňuje to, že se může posuzovat jako aktivní subjekt a tím se projevuje rozvoj sebepojetí. Zevnějšek tedy nemá nijak velký význam, pouze v případě, že je nějakým způsobem nápadný. (Vágnerová, 2000, str. 86)

Součástí identity jsou i sociální role, které dítě má. Nejdůležitějšími jsou ty, které přesahují rámec rodiny. Jde o dosažení určitého postavení, jde tedy o pozici v odlišném sociálním prostředí než je rodina, a to se projevuje i v jeho sebepojetí. Důležitá je i gender role. Nutno je ale rozlišovat, zda jde o biologickou pohlavní roli nebo právě o gender roli, která je označována jako sociální pohlavní role, která zahrnuje sociální pojetí ženské či mužské role a s jejímž obsahem se dítě postupně ztotožňuje. (Vágnerová, 2000, str. 87)

3.5.1 Identifikace s rolí

„Identifikace s významnou osobou posiluje v dítěti pocit jistoty a bezpečí a snižuje pocit ohrožení. Posiluje také vlastní sebejistotu a vlastní osobní kvality“ (Šimíčková – Čížková, 2008, str. 86).

Jak uvádí Vágnerová (2000, str. 88), mužská a ženská role má své biologické, tak i sociální vymezení, tedy ve společnosti existují jisté stereotypy, které mají funkci sociálního očekávání. Je to norma, kterou je potřeba respektovat, v opačném případě je jedinec sankcionován, např. odmítáním. Stereotyp dívčí role je popisován vlastnostmi, jako jsou empatie, citlivost, bezmoc či jemnost, mají tendenci pomáhat a podřizovat se dominanci mužů. Právě chlapecká role je typická opačnými vlastnostmi než u dívek, a to nezávislostí, silou, soutěživostí a dominancí. Děti znají obsahy těchto rolí a také si rozdíl mezi pohlavími uvědomují. Děti se podle toho řídí, rodiče toto chování podporují a pozitivně hodnotí, určitý vliv mají samozřejmě i sociokulturní vlivy a média. Přijetí této identity se projevuje i v postupné diferenciaci při hře.

Stangor a Ruble (1987, cit. podle Vágnerová, 2000) uvádějí, že i když dítě pozná své pohlaví již v batolecím věku, přesto stále pokračuje proces diferenciacie pohlavních rolí a její rozvoj je výsledkem sociálního učení. Toto učení probíhá podmiňováním, kdy je toto chování podporováno rodičovskými postoji a očekáváním a dále nápodobou dospělých, jejichž projevy děti napodobují a v tomto případě je model role, ať už mužské nebo ženské, velmi významný. Zpočátku tohoto období si dítě může myslet, že své pohlaví změní tím, jak se obleče a jak změní účes, právě vzoru opačného pohlaví, což odpovídá jeho momentálnímu myšlení. Později si je již vědom toho, že se jeho pohlaví nikdy nezmění, že je trvalým znakem, což se projevuje v úpravě zevnějšku, kdy trvají na takové úpravě, která odpovídá jejich pohlavní identitě a. V opačném případě se brání, a to zejména chlapci, jelikož by toto považovali za degradaci své osobnosti a dle psychoanalytického pojetí by toto mohlo fun-

govat jako symbolická kastrace, po emoční stránce tedy ohrožení jejich mužské identity. (Vágnerová, 2000, str. 88)

Právě v dětství se musíme naučit přijmout to, jakého jsme pohlaví, uvědomit si, co všechno to zahrnuje a také to, jaké to s sebou nese důsledky. Tato identifikace má svůj zákonitý průběh. Co se týče předškolního věku, vyniká zde zájem o rozdíly v anatomii. To vyplývá také z rozdělení dle Freud, který období předškolního věku označuje jako falické což znamená, že oblast pohlavních orgánů se stává erogenní zónou. Nemůžeme se ovšem zaměřovat pouze na sexualitu, neboť toto zahrnuje i vztahy mezi lidmi. V tomto období se může v prožívání u chlapců objevit tzv. oidipovský komplex. Chlapec začne toužit po matce jako po ženě, přičemž mu v cestě stojí muž, otec, což způsobí touhu po tom, aby otec přestal existovat. Zároveň ale oba rodiče miluje a hledá tedy východisko. Chlapec se tedy vzdá matky, přičemž tuto touhu potlačí do svého nevědomí. Následuje identifikace s otcem, kterou zároveň potlačí kastrací strach, který vznikl z obavy, že bude zbaven svého pohlavního údu ve spojitosti s trestem, který potkal ženu, čímž vznikly anatomické rozdíly mezi dvěma pohlavími. A zde se dostáváme ke stejnému problému, ale v roli dívky. Dívky samozřejmě také procházejí falickým obdobím. Projevuje se to tak, že dívka trpí, jelikož postrádá úd, protože i pro dívku je z psychologického hlediska pohlavní úd významný. Stejně jako chlapci touží po rodiči opačného pohlaví, tak i dívky touží po sexuálním styku s otcem, přičemž žárlí na matku. Absenci penisu si vysvětlují tak, že již byly potrestány a vykastrovány, za což je podle nich zodpovědná jejich matka. Řešení opět spočívá v identifikaci, tentokrát s matkou. (Říčan, 2004, str. 147 – 152)

3.6 Význam rodiny a socializace v tomto období

Role a význam rodičů je v tomto případě jasný. Dítě své rodiče považuje za autoritu a je přesvědčeno, že to, jak se chovají jeho rodiče, je žádoucí. Podstatným rysem je také to, že se svým rodičům chtějí podobat a tu to potřebu uspokojují zejména prostřednictvím hry, kdy si zkouší určité role a zároveň přijímají normy a řád, který ve světě dospělých platí, což je jeden ze způsobů sociálního učení. Problém může nastat tehdy, pokud dítě vyrůstá v neúplné rodině, ať už je příčinou rozvod, či úmrtí jednoho z rodičů. Dítě není schopno se s takovou situací emočně vyrovnat a hledá srozumitelná vysvětlení, proč k takové situaci došlo, často také berou vinu za nastalou situaci na sebe. Ztrácí potřebu jistoty a bezpečí a vyžaduje zvýšenou pozornost rodičů a potvrzení jejich lásky. Dalším problémem je to, že dítě ztratí model mužské či ženské role. Žádný jiný dospělý, který nahradí místo po rodiči,

nemůže jeho místo z pohledu dítěte dokonale nahradit. Jistou korekcí může být v pozdějším věku kontakt s vrstevníky, ale ten má opět jiný charakter, než potřebná identifikace s dospělým v dětství. Důsledkem může být závislost na rodiči a přizpůsobení se rysům rodiče a jeho pohlavní roli. (Vágnerová, 2000, str. 93 – 94)

Dítě se rodí do rodiny pouze se základními vzorci chování, ale zároveň má vrozenou schopnost se o to více adaptovat se na podmínky a učit se. Tyto schopnosti jsou ve srovnání s jinými živočišnými druhy nesmírné. Pro toto učení je důležitá a rodina, jejíž působení ovlivňuje to, co se dítě učí. Uspokojuje základní potřeby dítěte, spolu s potřebou bezpečí a má zajišťovat kvalitní citové vazby. Je důležitým činitelem při vytváření představy o sobě, při tvorbě sebehodnocení a sebepojetí, tedy obrazu vlastního já. V určitých situacích je způsob chování dítěte přijat či odmítnut, což má za následek posílení či vyhasnutí reakce. Opakováním si dítě vytváří dispozici chovat se daným, čímž se vytvářejí rysy osobnosti. Rodina je tedy důležitým činitelem vytváření základů osobnosti dítěte. (Matějček, 1989, str. 210-215)

Dle Eriksona (1963, cit. podle Vágnerová, 2000, str. 89) je toto období označováno jako věk iniciativy a hlavní potřebou se stává aktivita a to taková, která je účelná a jistým způsobem regulována. Tato aktivita má cíl a je volena dle aktuálních potřeb, ovládána emocemi, ale nabývají zde na významu i nové regulační kompetence, které jsou spojeny se socializací a rozvojem poznávacích procesů.

Dítě se potřebuje seberealizovat aktivitou, která bude pozitivně hodnocena a díky níž se může prosadit. Největší význam zde mají názory a zpětná vazba od dospělých, což dále posiluje sebejistotu dítěte. (Vágnerová, 2000, str. 89)

Při takových činnostech se dítě zároveň učí normám chování. Poznání jistých pravidel a řádu pak dítěti pomáhá orientovat se v sociálním prostředí, a je důležitým aspektem formování osobnosti, v opačném případě je jeho vývoj ochuzen. (Šimíčková – Čížková, 2008, str. 98)

Nejvýznamnějším prostředím, které zajišťuje primární socializaci dítěte je dle Langmeiera a Krejčířové (2006, str. 96) stále nejbližší rodina. Tento socializační proces má 3 vývojové aspekty:

- vývoj sociální reaktivity, tedy vývoj rozdílných emočních vztahů k lidem jak z blízkého, tak ze vzdálenějšího okolí

- vývoj sociálních kontrol a hodnotové orientace, tedy vývoj norem, které dítě později přijímá za své
- osvojení sociálních rolí, tj. vzorců chování a postojů, jež jsou od dítěte očekávány vzhledem k jeho úrovni vývoje, pohlaví, postavení ve společnosti apod.

Právě co se týče sociální kontroly a osvojování sociálních rolí, je toto období označováno jako kritické. Dítě v tomto období je podrobováno sociálnímu tlaku a svým chováním se již musí přizpůsobovat dospělým, toto se ovšem v různých společnostech liší, může k těmto změnám docházet pozvolna nebo naopak náhle. Zároveň se liší i způsob, jak tohoto dosáhnout, přičemž jde o užívání odměn a trestů v odlišné míře. V naší společnosti k této změně dochází spíše postupně a právě v tomto období. Toto chování je podněcováno především rodiči, ostatními členy rodiny, ale také druhými dětmi. Kontakt s vrstevníky, ať ve školce nebo v jiném prostředí, je důležitý pro rozvoj způsobů chování, jelikož s vrstevníky se může naučit pomoci slabším, vedení druhých, soupeření a spolupráci, řešení konfliktů a to mu v situaci s dospělými nikdy nemůže být umožněno. Dítě rozvíjí svoji sebekontrolu, učí se samo od sebe svým příkazům a zákazům, které zná od rodičů. To souvisí s rozvojem vnitřní kontroly, tedy na svědomí, které je závislé na vztahu dítěte s rodiči, který tvoří základ správného rozvoje svědomí. (Langmeier a Krejčířová, 2006, str. 97 - 100)

Svědomí souvisí s pocitem viny, který se vytváří právě v období předškolního věku. Je ale velmi důležité, aby dítě při pocitu viny zároveň netrpělo. Naopak, jde o to, aby konflikt, který dítě vnitřně řeší, ukončil upevněním a povzbuzením iniciativy, aby nabral zkušenost a moudrost. (Říčan, 2004, str. 154 – 155)

Pod vlivem sociálního tlaku se dítě učí přehodnocovat aktuální situaci a tlumit tak okamžitou emoční reakci., zároveň se tímto rozvíjí složitější emoce. Postupně dítě dokáže rozeznat a předpovědět emoční reakci ostatních lidí na konkrétní situaci. (Langmeier a Krejčířová, 2006, str. 98)

Objevuje se tendence spoluúčast vrstevníků při činnostech, a to zejména při hře. Co se týče sociální interakce s dospělými, ty používají spíše jako encyklopedie, pátrají po příčinách, ptají se apod. Dobré je střídat sociální kontakty, tedy rodinné a institucionalizované podmínky. (Kuric, 2001, str. 64)

V tomto období se dítě obecným vzorcům chování, přičemž jde převážně o rozvoj prosociálního chování, což souvisí s ovládnutím vlastních potřeb a schopností empatie. Rozvoj

takového chování zahrnuje několik předpokladů. Jedním z nich je uspokojení jedné ze základních potřeb, a to jistoty a bezpečí, jelikož dítě, které se necítí bezpečně, jedná asociálně. Dále je tento rozvoj závislý na dosažené úrovni kognitivních kompetencí, jelikož dítě již může chápat potřeby ostatních lidí a to tak, že uvažuje z pohledu toho daného člověka. Důležité je také sociální učení identifikací a podmiňováním pomocí odměn a trestů. Dítě potřebuje k tomuto vhodný model, aby se chovalo způsobem, který se od něj očekává, pokud vhodný model v rodině nemá a identifikuje se se špatným vzorem, pak ani netuší, že se jedná o chování nevhodné. (Vágnerová, 2000, str. 92)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

Tato část popisuje výzkum, který je zaměřen na zjištění představ dětí předškolního věku o tom, co je rodina a manželství, jak tyto instituce fungují, co by měly splňovat a jak si samy konkrétně představují svoji rodinu a manželství a zda ji vůbec plánují.

4.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, jaké je pojetí, dětí předškolního věku, institutu rodiny a manželství a jaké jsou jejich představy o vlastní budoucí rodině.

4.2 Výzkumný problém

Jak děti předškolního věku vnímají pojmy jako manželství a rodina?

Jak si děti předškolního věku představují vlastní budoucí rodinu a manželství?

4.2.1 Dílčí výzkumné otázky

- 1) Co je podle dětí předškolního věku manželství?
- 2) Plánují děti předškolního věku již nyní, že se v budoucnu stanou manželem/manželkou?
- 3) Jak má podle dětí předškolního věku vypadat rodina?
- 4) Co podle dětí předškolního věku mají dělat rodiče a děti?
- 5) Kolik z dotázaných dětí si již nyní představuje svoji budoucí rodinu?
- 6) Jak by měla jejich budoucí rodina vypadat?

4.3 Pojetí výzkumu

Ke svému výzkumu jsem zvolila kvalitativní přístup a to z toho důvodu, že mi umožní zkoumat danou problematiku hlouběji a do detailu. Kvalitativní přístup je v mém výzkumu vhodný i vzhledem ke způsobu, jakým budu informace získávat, tedy k výzkumné metodě. Cílem mého výzkumu je vytváření nového porozumění, vytvoření teorie.

4.4 Výzkumná metoda

Výzkum je kvalitativní, přičemž byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru (interview). Tato metoda umožňuje zjistit velké množství informací, přičemž lze navíc měnit kladené otázky přímo při rozhovoru, nebo je alespoň upravit tak, aby jim dotázaní dobře rozuměli, což je v případě předškolních dětí obzvlášť nutné. Chráska (2007, str. 183) uvá-

dí, že polostrukturované interview nabízí s každou otázkou zároveň jisté alternativy odpovědí, přičemž je ale nutno nechat si odpovědi vysvětlit či zdůvodnit.

4.5 Charakteristika výzkumného vzorku

Základním souborem jsou všechny děti předškolního věku, tedy ve věku 4 - 7 let. Výběrovým souborem jsou děti předškolního věku, které navštěvují Mateřskou školu Buchlovice. Výzkumný vzorek byl vybrán záměrným výběrem, jde o kvalifikovaný výběr, tedy o vyhledávání skutečně těch osob, které se vyznačují určitým znakem. Rozsah výběrového souboru je 14 dětí. Všechny děti pocházely z funkčních a úplných rodin. Tyto informace byly zjištěny od učitelek daných tříd.

4.6 Příprava rozhovoru

Otázky do polostrukturovaného rozhovoru, jsou voleny podle cílů mého výzkumu. V průběhu realizace rozhovorů byly otázky upravovány a blíže specifikovány tak, aby jim respondenti rozuměli. Otázky k rozhovorům tvoří součást mé diplomové práce a jsou přiloženy v příloze (Příloha P I).

Tito respondenti, tedy chlapci a dívky v období předškolního věku, budou náhodně vybráni na základě informovaného souhlasu rodičů ke spolupráci na výzkumu. Každému rodiči bude tedy v měsíci březnu 2013 předán k podpisu informovaný souhlas ke spolupráci jejich dětí na výzkumu k mé diplomové práci. Informovaný souhlas je součástí této práce a je přiložen v příloze P II.

4.7 Realizace rozhovoru

Co se týče realizace rozhovorů, ta probíhala v březnu 2013 v Mateřské škole v Buchlovicích, vždy po předchozí domluvě s konkrétní učitelkou, kdy mi ze dvou ročníků bylo poskytnuto vždy 7 respondentů.

4.8 Realizace dětských kreseb

Děti kreslily na papír formátu A4. Každý papír je opatřen hlavičkou se základními identifikačními údaji (pohlaví, věk – uveden v letech). K dispozici měly děti při kresbě „své budoucí rodiny“ pastelky. Tato kresba byla realizována ve stejný den, jako rozhovory.

4.9 Vyhodnocení a interpretace výsledků rozhovorů

Rozhovory a získané audiozáznamy byly transkripční převedeny do textové podoby, následně byla provedena redukce prvního řádu, čímž rozumíme: „Proces transformace plné (doslovné) transkripce záznamu interview nebo ohniskových skupin do plynulejší podoby, vhodnější pro další analytickou práci“ (Miovský, 2006, s. 210). Je nutno zdůraznit, že navrhovaná konvence, dle které jsem postupovala, je, jak uvádí Leix (2006, str. 92), určena pro využití ve společenských vědách, lidmi bez lingvistického vzdělání.

Při vyhodnocování rozhovorů byla využita metoda zakotvené teorie. Jak uvádí Miovský (2006, str. 226), tato metoda nám vynořuje to, co je ve výzkumu významné. „Vzniklá teorie je vytvořena a prozatímně ověřena prostřednictvím systematického shromažďování údajů o zkoumaném jevu. Tyto fáze shromažďování údajů, jejich analýza a samotná teorie se vzájemně doplňují.“ Nejprve bylo provedeno otevřené kódování, kdy významové jednotky, jež jsou složeny z pojmů, budou tříděny do kategorií. Dalším krokem bylo axiální kódování, během kterého byly údaje z otevřeného kódování znovu spojeny do vazeb a uspořádány. Cílem tohoto vyhodnocování je vytvoření nové teorie.

Přepisem rozhovorů, transkripční a vytvořením kódů vyplynuly následující kategorie, přičemž za centrální považuji kategorii Rodina, jelikož je nejvíce nasycena informacemi. Ostatní vzniklé kategorie tuto centrální doplňují nebo z ní vyplývají. Indikátory a části rozhovorů, které jsou dále interpretovány, jsou označeny zkratkami, které určují daného respondenta a číslo kódu (např. C1). Kategorie, jejich obsah a vlastnosti jsou uvedeny níže v tabulce. Respondenti A-G jsou děti ve věku 4-5 let, H-N jsou děti 6-7 let.

Tab. č. 1: Vzniklé kategorie, jejich obsah a postavení

Kategorie	Obsah	Postavení
Manželství	Náplň práce a volného času manželů, projevy manželství a odkud děti slovo manželství znají nebo kde ho poprvé slyšely.	Ovlivňující kategorie

Rodina	Funkce rodiny a koncept rodiny.	Centrální kategorie
Povinnosti	Povinnosti matky a otce, povinnosti dětí a náplň volného času dětí.	Vyplývající kategorie
Budoucí rodina	Představa o vlastní budoucí rodině, její složení a vlastností.	Ovlivňující kategorie

V následující části se věnuji každé kategorii zvlášť. U každé kategorie definuji, kterými kódy je nasycena, které indikátory do dané kategorie patří.

4.9.1 Kategorie manželství

Kategorie s názvem manželství vznikla nasycením kódů povinnosti manžela (1), povinnosti manželky (2), projevy (3) a odkud znají (4). Týká se především manželství jako pojmu, jeho znalosti a projevů, a také situací či osob, od kterých tento pojem děti prvně slyšely. Dále popisuje povinnosti manžela a manželky.

Ze 14 respondentů téměř všichni odpovídali na otázku, zda znají slovo manželství, kladně. Nicméně jejich interpretace tohoto slova se již výrazně lišila. Nejčastěji definovaly děti projevy manželství pomocí situace, díky které se osoba stane manželkou či manželem. Takovými situacemi byl vstup do manželského svazku (D3):...,*že se někdo ožení*“, (K3):...,*že se holka a chlap žení*“, (L3):...,*že se muž vdává a žena žení*“, (B3):...,*a ženit se bude Tomík s mamkou*“, obřad svatby (B3):...,*že půjdeme na balet*“, či narození dítěte (I3):...,*táta a máma*“.

Projevy manželství interpretovaly také v rovině citové.

(A3):...,*když se někdo miluje*“, (B3):...,*já jsem se do něho zamilovala, já jsem mu dala pusu*“, (M3):...,*že se někdo má rád*“.

Co se týče samotného slova manželství a toho, kde toto slovo slyšely, byly odpovědi téměř stejné. Většinou toto slovo slyšely děti od rodičů (A4):...,*asi doma*“, (G4):...,*no, někdo ho řekl, Peťa určitě řekl*“, (D4):...,*maminka to řekla a tatínek*“, (H4):...,*maminka, tatínek*“, (I4):...,*mamka*“, (J4):...,*sem a tam mamka mluvila*“, (L4):...,*maminka s tatínkem*“,

(M4):....., *můj tatka*“ či v nějaké situaci (J4):....., *nebo to bylo v televizi*“, (M4):....., *na horách*“, popřípadě na něj přišly jiným způsobem (B4):....., *já jsem si to vymyslela, já jsem to říkala doma mamce*“ nebo jej vůbec neslyšely.

Pokud se jednalo o popis toho, co manželé dělají nebo co by musely dělat jako manžel či manželka, jasně oddělovaly mužské a ženské práce a povinnosti. V případě manžela se jednalo o povinnosti týkající se zaměstnání a jasně mužských úkonů. (A1):....., *já už vím, že pracovat*“, (K1):....., *pracovat*“, (M1):....., *řídít*“. V případě povinností a úlohy manželky se jednalo většinou o práci spojenou s domácností nebo jasně ženské aktivity. (B2):....., *tančít*“, (D2):....., *umývat nádobí, zametat, žehlit, starat se o děti*“, (G2):....., *no pracují v práci, vaří, pečou dorty*“, (H2):....., *pracovat v práci, starat se o děti*“, (J2):....., *mít miminko*“, (K2):....., *uklízet*“, (M2):....., *uklízet, žehlit a vařit*“.

4.9.2 Kategorie rodina

V této kategorii, která je zároveň kategorií centrální, jsou kódy jako složení rodiny (5) a funkce rodiny (6). V případě složení rodiny bylo jasně rozpoznatelné koncept rodiny užší a rodiny širší. Koncept užší rodiny užívaly spíše děti mladší. (A5):....., *třeba jak naši, já mám ségru*“, (B5):....., *třeba táta, máma nebo sestra nebo sígr*“, (D5):....., *děda, babička, tatínek, pejsek*“, (E5):....., *taťka, moje maminka a my máme miminko Sáru*“, (F5):....., *táta, máma, děti*“, (G5):....., *to patří jakože manžel, manželka, auta jezdí tam a květiny*“, (H5):....., *maminka a tatínek*“, (I5):....., *mamka, taťka, babičky s dědečkama a děti*“, (J5):....., *děti, babička a dědeček*“, (K5):....., *máma, táta, brácha, sestra, děda a babička*“, (L5):....., *maminka s tatínkem a děti*“, (M5):....., *třeba nějaký kluk a k němu ještě jeho sestra a taťka a mamka*“, (N5):....., *můj brácha, mamka a taťka*“.

V jednom případě zde rodina nebyla popisována vyjmenováním jednotlivých členů rodiny. Při otázce kdo do rodiny patří, byla odpověď (C5) následující:....., *zvířátka*“.

Co se týče funkcí rodiny a toho jak by to mělo v rodině vypadat, byla při výpovědích zaznamenána jak funkce reprodukční (A6):....., *že někdo má třeba děti*“, citová (F6):....., *že se mají rádi*“, tak čisté přisouzení kladných přídavných jmen (B6):....., *hodná*“, (L6):....., *dobře*“.

4.9.3 Kategorie povinnosti

Kategorii povinnosti jsem zde zařadila z důvodu četnosti, ve které se při výpovědích objevovala. Tato kategorie se skládá z kódů povinnosti matky (7), povinnosti otce (8), povinnosti dětí (9) a volný čas dětí (10).

Stejně jako u kategorie manželství, i zde děti odlišovaly úlohu matky a otce. V subkategorii povinnosti matky výrazně vystupovaly práce, které jsou přisuzovány ženám. Je zde důležitý také fakt, že častěji je matka a její povinnosti na prvním místě a mnohem častěji zmiňována než otec. Jde o práce spojené s domácností (C7):..., *uklízet, prát prádlo, žehlit věci*“, (D7):..., *starat se o pesjka a my máme i kočičku, zametat*“, ...*“maminka s tatínkem vždycky uklízají hrníčky*“, (E7):..., *vařit, uklízet*“, (F7):..., *vařit, řezat*“, (K7):..., *uklízet*“, (L7):..., *maminka třeba může vařit*“, (M7):..., *uklízet, vyměňovat povlečení, vařit večeři*“, (N7):..., *dávat jim nějaké vzkazy, dělat, pomáhat nebo co*“, s péčí o děti (B7):..., *musí se starat o miminka*“, (E7):..., *starat se o miminko*“, (H7):..., *protože se musí starat o Ondráška*“, a se zaměstnáním (F7):..., *pracují*“, (A7):..., *mamka opravuje zuby*“, (H7):..., *maminka taky občas pracuje*“.

Povinnosti otce odpovídají jasně mužským pracím nebo jsou spojeny se zaměstnáním. (A8):..., *taťka opravuje auta*“, (F8):..., *řezat*“, (G8):..., *pracují, chytat kapry, skládat*“, (H8):..., *tatínek pracuje*“, (K8):..., *pracovat*“, (L8):..., *pracovat*“.

Co se týče povinnosti dětí, zde je důležité rozlišit povinnosti disciplinární a učební. Do disciplinárních povinností patří úkoly spojené s péčí o domácnost (D9):..., *uklízet si hračky, uklízet si po sobě papíry, uklízet pastelky*“, (E9):..., *uklízet po sobě, zametat*“, (K9):..., *uklízet, pomáhat mamce, pracovat*“, (N9):..., *pomáhají rodičům*“, a s výchovou (E9):..., *poslouchat maminku*“, (I9):..., *poslouchat*“. Učební povinnosti jsou úkoly spojené se studiem. (J9):..., *učit se psát a číst*“, (K9):..., *učit*“, (L9):..., *chodit do školky nebo do školy*“.

Subkategorie volný čas se rozděluje také na dvě části, a to na část aktivit venkovních nebo-li outdoorových (C10):..., *chodit na procházky*“, a na část aktivit indoorových (B10):..., *hrát si, však já si tam taky hraju*“, (F10):..., *hrají si, dívají se na televizi*“, (G10):..., *hrají si, hrají si s legem, hrají si, jakože na výstavku*“, (H10):..., *hrají si, můžou si malovat, můžou si na něco hrát, můžou si něco postavit*“, (L10):..., *hrát si*“, (M10):..., *hrají si v pokoji nebo si něco chvilku zahrají na notebooku*“, (N10):..., *děti si můžou stavět, hrát si*“, která ve výpovědích jasně převažovala.

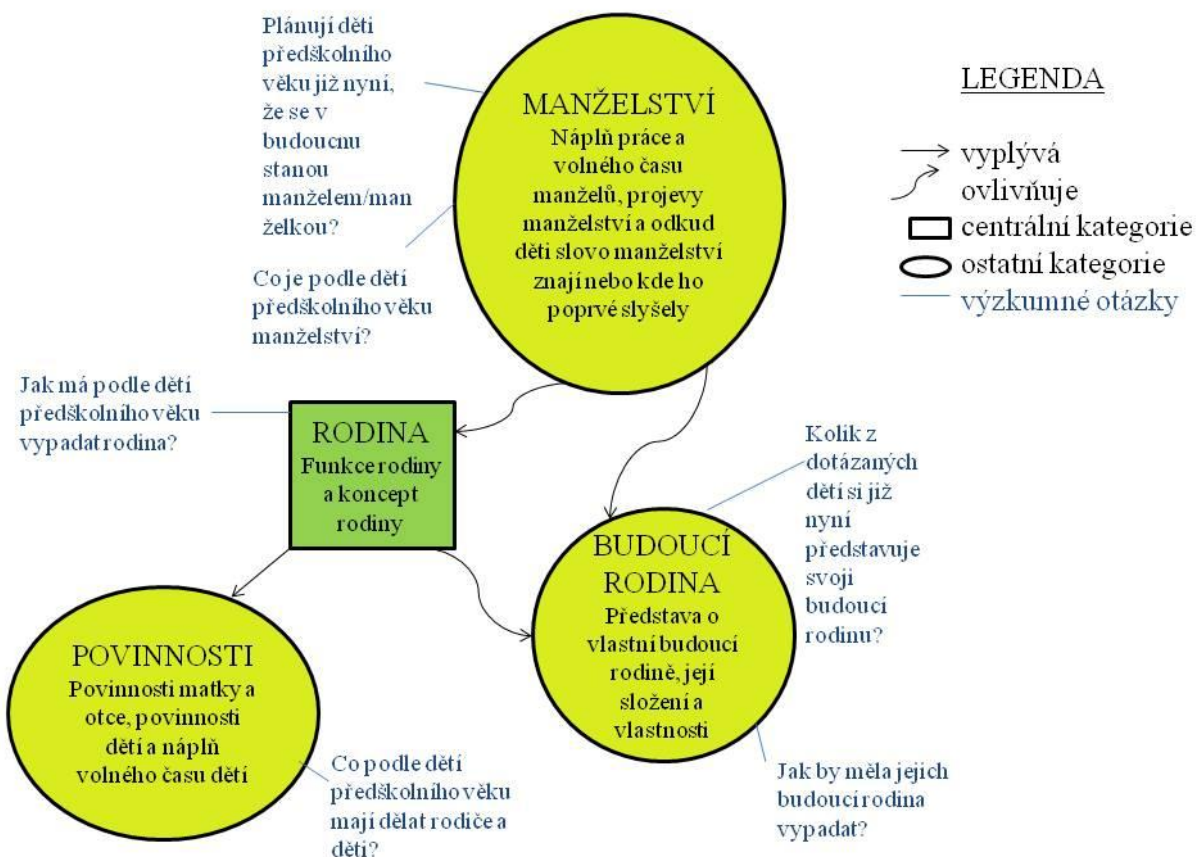
4.9.4 Kategorie budoucí rodina

Tato kategorie popisuje to, jak by měla vypadat budoucí rodina dětí a kdo by do ní měl patřit. Skládá se z kódů struktura budoucí rodiny (11) a atributy budoucí rodiny (12).

Struktura rodiny, kterou děti budou mít, až budou dospělí, často odpovídá struktuře rodiny, kterou mají dnes (A11):*„...,,asi nějak nevím, chtěl by sem mít tak, jak mám, jak máme naši“*, (D11):*„...,,tatínek, děti“*, (E11):*„...,,já budu mít taky dvě miminka“*, (K11):*„...,,byl by tam děda, babička, máma a děti“*, a to až na jeden případ, kdy respondent rodinu neplánuje (N11):*„...,,já by sem chtěl být sám“*.

Atributy budoucí rodiny popisují, jak by měla jejich budoucí rodina vypadat. (A12):*„...,,jak budu velký, že bych chtěl mít zase takový dům“*, (B12):*„...,,a chci být manželkou“*, (C12):*„...,,já už mám rodinu, já se přestěhuji k tetě Pavle“*, (F12):*„...,,já by sem chtěl být policajtem“*, (G12):*„...,,no manželé si vždycky zaplétají vlasy, já mám taky zapletený, skládají puzzle“*, (J12):*„...,,pěkně“*, (L12):*„...,,dobře“*, (M12):*„...,,my si uděláme bazén na střeše, kromě bazénu postele by byly rozdělené, jako první by byli spolu, jako spolu a pak by měli jeden těch sedm a jeden těch šest roků, tak by si mohli vyměnit postele, že by měl každý postel někde, že by se pár hraček uklidilo. Že by děti řekli, kde chtějí mít pokoj, že by holčička řekla, že chce mít pokoj v ložnici, že by tam měli hračky a nějaké morče a nějaké zvířátka a oni by se starali, jestli chtějí“*.

Obr. č. 1: Pozice jednotlivých kategorií a jejich provázanost

4.10 Vyhodnocení a interpretace výsledků kresby

Kresby postav vypovídají o autorovi kresby velmi mnoho informací, více než kterákoli jiná kresba. Postavy děti kreslí především zepředu, na rozdíl od jiných symbolů, kdy například zvířata často kreslí z profilu (Pogády, 1993, str. 32).

Dítě může postavy nakreslit celé, ale může se stát, že při kresbě něco vynechá, nebo naopak něco přidá. Právě případ, že dítě vynechá nějaký prvek, může být varovným signálem, že něco není v pořádku. Jak uvádí Davido (2011, str. 50), právě vynechávky, které jsou nevědomé, mohou poukazovat na problém a to na takové, které mohou vzniknout jen z rozržitosti, ale i na takové, které mohou vyjadřovat citové nebo sociální problémy. Často děti v kresbě vynechávají ty symboly a postavy, které jim způsobují problémy či konflikty.

Při kresbě rodiny je zároveň důležité všimnout si i vyobrazení oblečení, které je spojeno s city dítěte, které k příslušníkům zastává. Oblečení postav v sobě skrývá mnoho významů, čím více doplňků ošacení osoby obsahuje, tím více si této osoby váží. V případě kresby ženské

postavy vypovídají o větší důležitosti husté, kudrnaté vlasy, dlouhé řasy, náušnice a doplňky, vysoké podpatky, mašle a jiné ozdobné předměty.

Kritéria analýzy pocházejí od klinických psychologů, přičemž se analýza skládá z nahlédnutí na obrázek a následného určení základních projevů autority, kterými jsou:

- Kdo je na obrázku, zda tam jsou oba rodiče a kolik je vyobrazeno dětí.
- Jaké oblečení na sobě mají.
- Která z namalovaných postav je na obrázku dominantní a čím.
- Zda postavy vytvářejí uzavřený útvar či celek, nebo zda jde o pouhé rozestavení. V případě, že jde o uzavřený celek, tak kdo ho uzavírá apod.

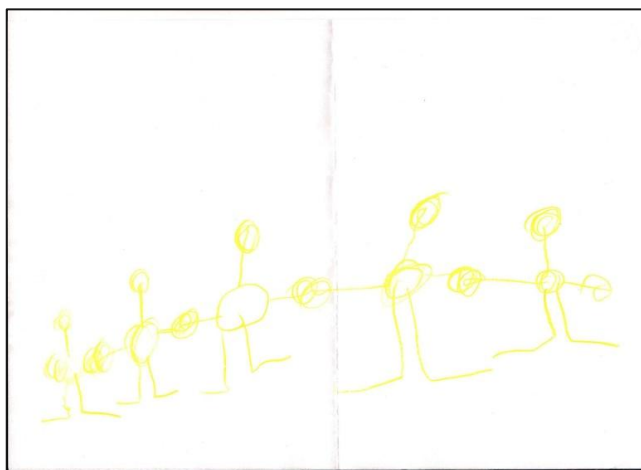
Tab. č. 2: Vzniklé kategorie, jejich obsah a postavení

Kategorie	Obsah	Postavení
Současná rodina	Shoda s podobou současné rodiny.	Ovlivňující
Identifikace s matkou	Dítě se dle kresby identifikuje s matkou.	Vyplývající
Identifikace s otcem	Dítě se dle kresby identifikuje s otcem.	Vyplývající
Bez identifikace	Dítě se doposud neidentifikovalo s žádnou osobou.	Vyplývající
Budoucí rodina	Jak si dítě představuje svoji budoucí rodinu.	Centrální

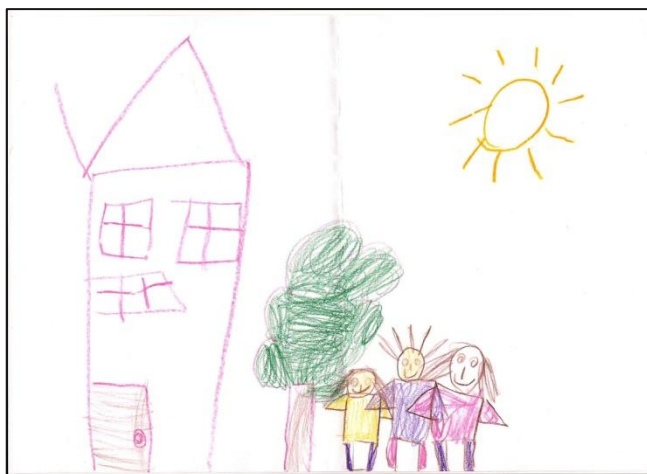
4.10.1 Kresby dětí 4-5 let

Kresby mladší skupiny dětí se dají rozdělit na dvě části. První část jsou kresby, kde děti kreslily celou rodinu. Obecně lze u mladší skupiny dětí říci, že nemají vytvořeny žádnou představu o tom, jak bude jejich budoucí rodina vypadat. Jejich kresby budoucí rodiny jsou tedy projekcí rodiny současné. Vyplývá to z toho faktu, že složení rodin na obrázku odpovídá složení rodiny současné. Tyto kresby se liší úrovní kresby dítěte, nicméně všechny vyjadřují dobré vztahy a vazby v rodině a lze říci, že tuto rodinu pokládají za ideální, což se odráží i ve výpovědích v rozhovorech, kdy si často představují svoji budoucí rodinu takovou, do jaké dnes patří. Pevné a dobré vazby v rodině odpovídají na kresbách blízkému kontaktu osob, ať už spojených, nebo se překrývajících, jako lze vidět na následujících obrázcích.

Obr. č. 2: Kresba chlapec 5 let

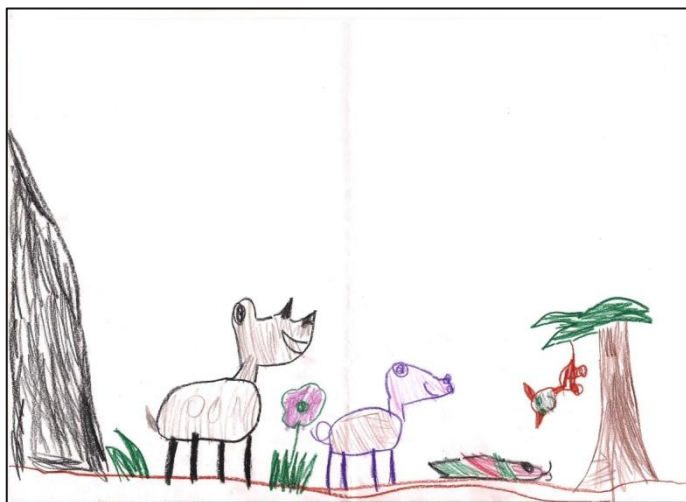

Obr. č. 3: Kresba dívka 5 let

Kresba celé rodiny ale také znamená to, že se tyto děti doposud neidentifikovaly s otcem nebo s matkou.

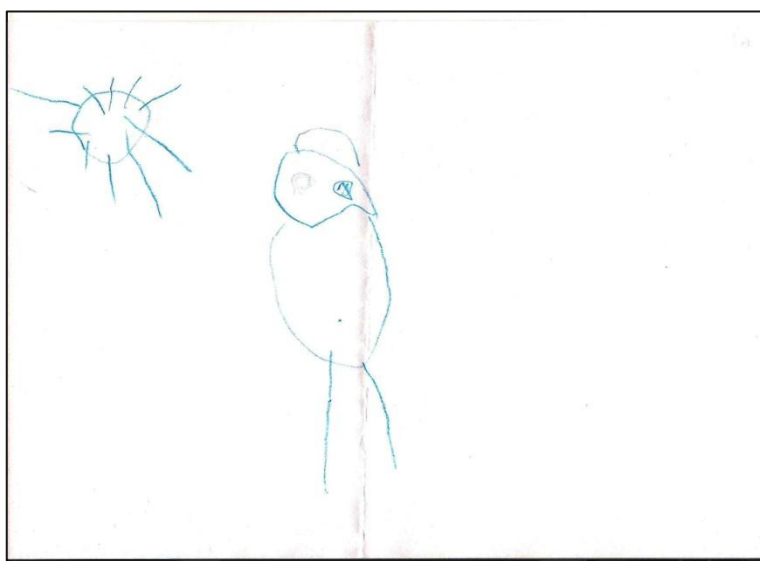
Obr. č. 4: Kresba chlapec 5 let

Druhá část kreseb mladší skupiny dětí je odlišná v tom, že kreslily pouze jednu osobu. U dívek to byla vždy matka, se kterou se jasně ztotožňují. Tento fakt však platil pouze u kreseb dívek. U chlapců je jasně zřejmá identifikace s mužem. Na následujícím obrázku je otec vyobrazen jako nosorožec, což vyjadřuje velkou sílu.

Obrázek č. 4 opět vyjadřuje jasnou identifikaci s mužskou rolí, kdy chlapec nakreslil sebe jako policistu.

Obr. č. 5: Kresba chlapec 4 roky

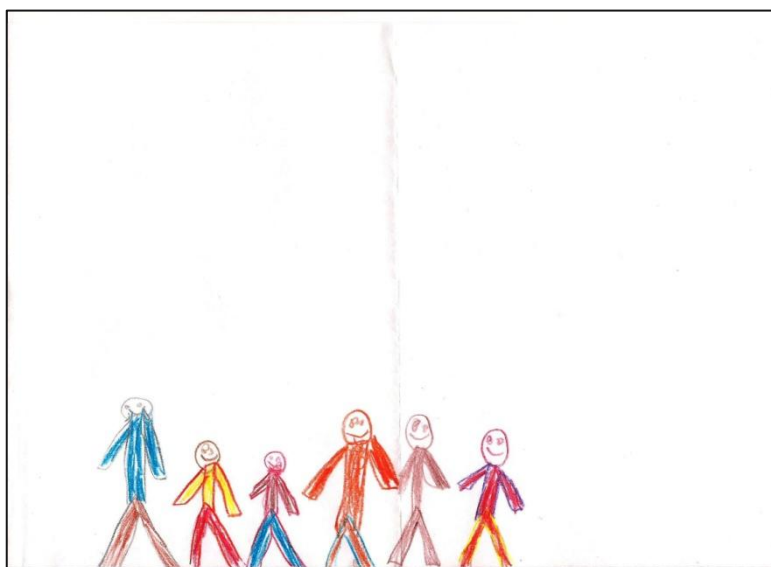

4.10.2 Kresby dětí 6-7 let

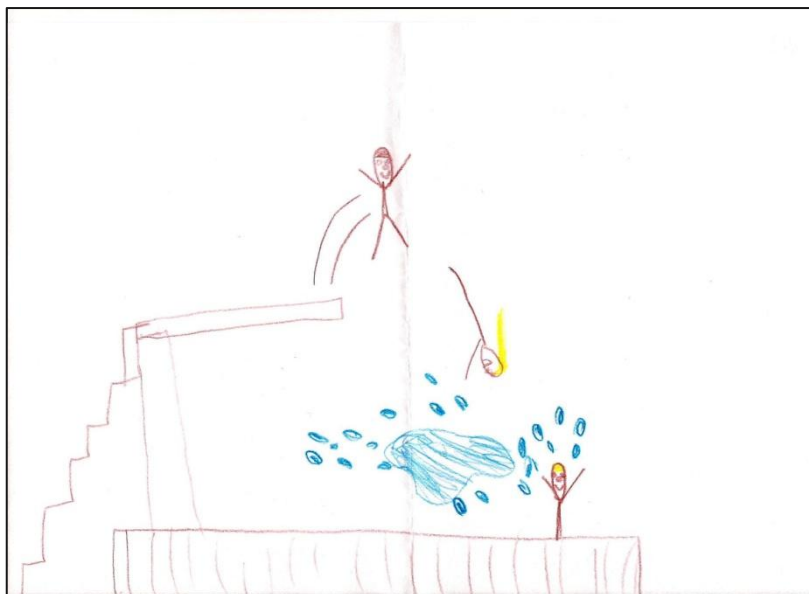
Skupina starších dětí se výrazně odlišuje jak úrovní kresby, tak i chápáním sebe v kontextu rodiny. Je samozřejmé, že uvědomění si vlastní nezávislé existence se objevuje u dětí až v následujícím vývojovém období, nicméně identifikace a rodičem a následné osamostatňování je zřejmé již nyní. Děti si již lépe dokážou představit svoji vlastní rodinu, i když se stále identifikují s rodinou současnou.

U všech chlapců je jasná identifikace s otcem nebo jinou mužskou rolí. Kresby jsou zaměřené jak na výkon, což je jasně mužská disciplína, tak na silné a velké muže. U těchto kreseb se již chlapci stylizovali do role otce a hlavy rodiny, ať už vědomě, kdy muže na obrázku popsali sebe, jako otce, tak nevědomě, kdy se s osobou otce jasně identifikovali, jako je tomu na následujícím obrázku, kdy se chlapec identifikuje s otcem pomocí barev (otec první zleva, chlapec třetí zleva).

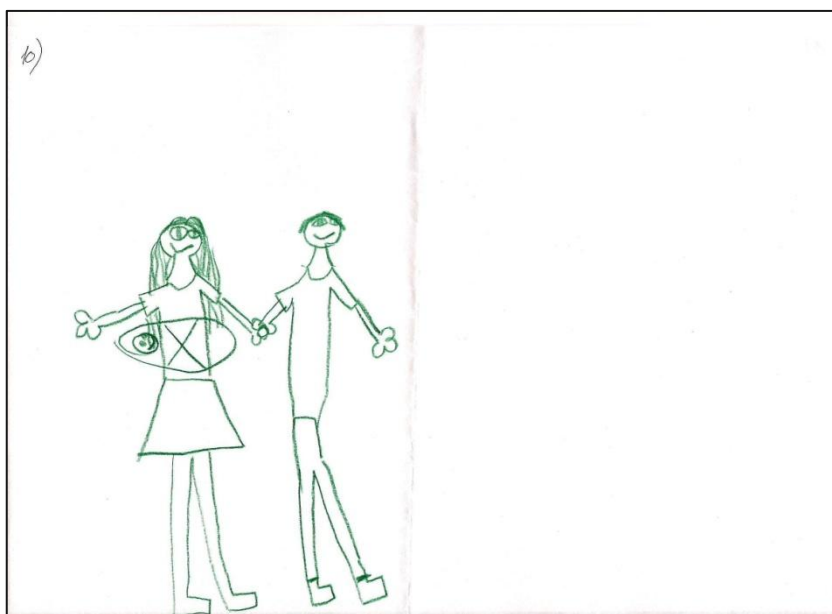
Obr. č. 6: Kresba chlapec 6 let

Co se týče vazeb v rodině, je tomu podobně jako u mladší skupiny dětí. Členové rodiny jsou ve většině případů kresleni blízko sebe, nebo se drží za ruce. Na následujícím obrázku lze vidět již zmiňovanou orientaci na výkon. Přesto, že kresba jako jediná vyjadřuje pohyb, stále jsou mezi členy viditelné dobře fungující vazby.

Obr. č. 7: Kresba chlapec 6 let

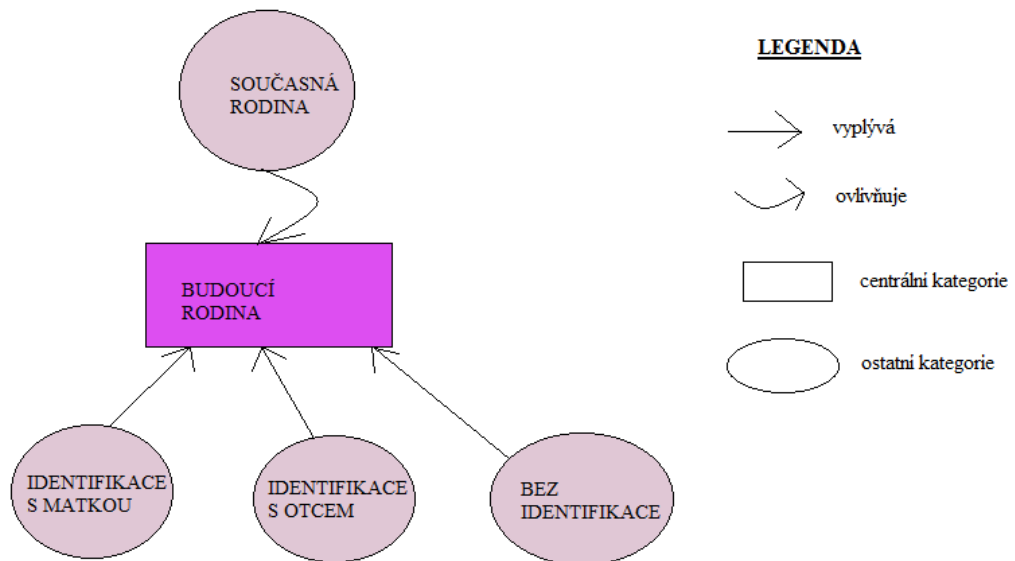
U dívek je zřejmé také postupné osamostatňování se a chápání sebe samé. Dokážou se již stylizovat do budoucí role a představit si sebe sama například jako rodiče. V případě následujícího obrázku je vidět rozdíl od mladší skupiny dětí, kdy dívka má nového sourozence a do její kresby se jasně projektuje úloha rodičovství a chápání sebe jako ženy a budoucí matky. Na obrázku se ztvárnila ona jako budoucí matka.

Obr. č. 8: Kresba dívka 6 let

Ostatní kresby jsou přiloženy v Příloze P III.

Výsledky kreseb byly po vyhodnocení, pro zajištění objektivitu výsledků, konzultovány se školní psychologkou Mgr. Lenkou Rašticovou.

Obr. č. 9: Pozice jednotlivých kategorií a jejich provázanost

5 SHRnutí VÝSLEDKŮ

Tento výzkum byl zaměřen na zjištění toho, jak děti předškolního věku vnímají pojmy jako je manželství a rodina a jak toto ovlivňuje představu o jejich budoucí rodině a zda ji v tomto věku již plánují. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin dle věku, kdy v první skupině byly děti ve věku 4-5 let, ve druhé skupině děti ve věku 6-7 let. Všichni tito respondenti pocházeli z funkčních a úplných rodin. Výzkum byl prováděn pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které byly pro ověření nově vzniklé teorie doplněny o kresbu.

Tab. č. 3: Propojení jednotlivých rozhovorů s kresbami

Respondent	Rozhovor	Kresba
1	T: „Jak ty si představuješ rodinu?“ A: „Třeba jak naši.“	Na obrázku jsou znázorněni všichni členové orientační rodiny, kteří se vzájemně drží za ruce, což znázorňuje pevné vazby.
2	B: „Rodina je třeba táta, máma nebo sestra, nebo sígr.“	Na obrázku znázorněna rodina, která odpovídá orientační rodině.
3	T: „Kdo třeba do té rodiny patří?“ C: „Zvířátka.“	Budoucí rodina znázorněna prostřednictvím zvířat, jejíž složení odpovídá složení orientační rodiny.
4	T: „Co třeba ti rodiče musí dělat, když mají takovou rodinu?“ D: „Starat se o pejska, zametat, uklízet hrníčky, uklízet si po sobě papíry, pastelky.“	Nakreslena pouze jedna osoba ženského pohlaví, což značí identifikaci s matkou. Silná úloha ženy v rodině.
5	T: „Kdo patří třeba do té rodiny?“ E: „Tatka, moje maminka a my máme miminko Sáru.“	Kresba budoucí rodina a její složení odpovídá složení orientační rodiny.
6	T: „Až budeš veliký, chtěl bys být tím manželem?“ F: „Já by sem chtěl být policajtem.“	Nakreslena jedna postava mužského pohlaví, což značí identifikaci s mužem, nejspíš s otcem.

7	<p>T: „Jak by to mělo vypadat ta tvoje rodina?“</p> <p>G: „No manželé si vždycky zaplétají vlasy.“</p>	<p>Na obrázku žena s kytkou. Identifikace s osobou ženského pohlaví. Ženské ztvárnění rodiny.</p>
8	<p>T: „Kdo myslíš, že v té rodině musí být, aby to byla rodina?“</p> <p>H: „Maminka a tatínek.“</p> <p>T: „Co myslíš, že ti rodiče dělají?“</p> <p>H: „Tatínek pracuje, maminka taky občas, protože se musí starat o Ondráška.“</p>	<p>Nakreslen velký dům, sluníčko a mraky. Nebyla znázorněna žádná osoba, což může značit žárlivost na mladšího sourozence.</p>
9	<p>T: „Kdo třeba do té rodiny všechno patří?“</p> <p>I: „Mamka, tatka, babičky s dědečkama a děti.“</p>	<p>Na obrázku znázorněna velká rodina stejná jako z popisu v rozhovoru, členové blízko sebe.</p>
10	<p>T: „Co myslíš, že taková manželka musí dělat?“</p> <p>J: „Měť miminko.“</p>	<p>Na obrázku znázorněna žena a muž držící se za ruce. Žena má v náručí dítě.</p>
11	<p>T: „Jak by to mohlo vypadat, až budeš veliký?“</p> <p>K: „Byl by tam děda, babička, máma a děti.“</p>	<p>Na obrázku znázornění rodiče s chlapcem, což odpovídá složení orientační rodiny.</p>
12	<p>T: „Kdo do té rodiny všechno patří?“</p> <p>L: „Maminka s tatínkem a děti.“</p>	<p>Na obrázku nakreslena rodina identická s rodinou orientační, tedy rodiče a dvě děti.</p>
13	<p>T: „A jak by ta tvoje rodina měla vypadat?“</p> <p>M: „A my si uděláme bazén na střeše.“</p>	<p>Na obrázku znázorněna rodina, které se koupe v bazénu.</p>

14	T: „Proč bys nechtěl mít vlastní rodinu?“ N: „Já by sem chtěl být sám.“	Na obrázku jedna velká postava muže.
----	--	--------------------------------------

Ze spojení výsledků obou metod výzkumu vznikly následující kategorie.

Tab. č. 4: Vzniklé kategorie, jejich obsah a postavení

Kategorie	Obsah	Postavení
Identifikace s rodičem	Zda se dítě identifikuje s některým z rodičů.	Vyplývající
Současná rodina	Zkušenosti, pojetí rodiny a návyky vyplývající ze současné rodiny.	Ovlivňující
Budoucí rodina	Zda děti chtějí mít budoucí rodinu a jak by měla vypadat.	Centrální
Manželství	Jak děti vysvětlují pojem manželství a zda se chtějí v budoucnu stát manželem či manželkou.	Ovlivňující

Cílem bylo zjistit, jak děti předškolního věku vnímají pojmy manželství a rodina, co pro ně tyto pojmy znamenají a jaké jsou jejich představy o budoucí rodině.

Při dosahování výzkumného cíle mi pomáhaly následující dílčí výzkumné otázky:

- Co je podle dětí předškolního věku manželství?
- Plánují děti předškolního věku již nyní, že se v budoucnu stanou manželem/manželkou?
- Jak má podle dětí předškolního věku vypadat rodina?
- Co podle dětí předškolního věku mají dělat rodiče a děti?
- Kolik z dotázaných dětí si již nyní představuje svoji budoucí rodinu?
- Jak by měla jejich budoucí rodina vypadat?

Ze získaných výsledků lze říci, že děti rozlišují pojem manželství a rodina pouze lingvisticky. Co se týče chápání těchto pojmů, jsou pro ně totožné. Jak manželství, tak i rodinu si spojují s rodičovstvím a s povinnostmi, které mají jak manželé, tak i rodiče stejné. Manželství je podle nich založeno na vzájemném citovém vztahu a na založení vlastní rodiny, což je totožné s jejich pojetím rodiny.

To, jestli se v budoucnu chtějí stát manželem či manželkou, se opět odvíjí od toho, jestli chtějí mít v budoucnu vlastní rodinu. Zde je také dobře viditelná splývavost těchto pojmů.

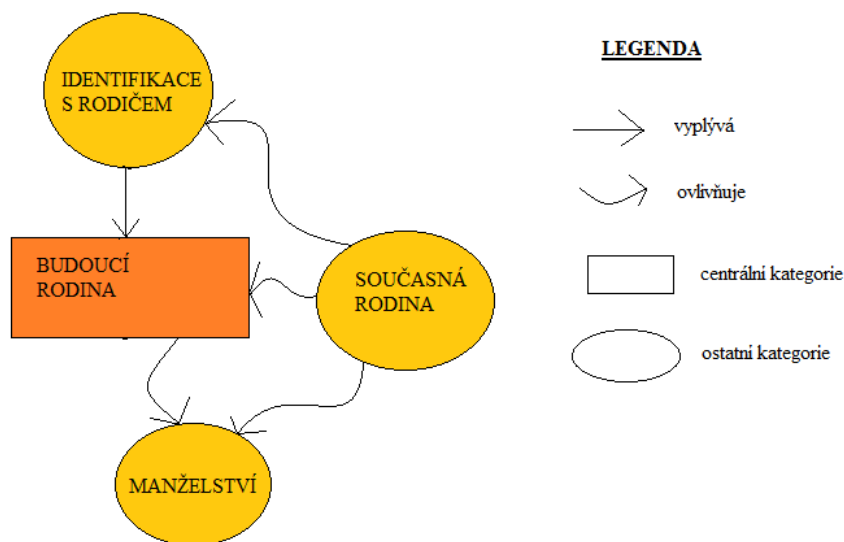
Představa o tom, jak by měla vypadat rodina, vyplývá z jejich zkušeností s vlastní rodinou. Všechny představy o rodině obecně a o jejím fungování jsou projekcí rodiny současné. Jak by měla rodina vypadat, tedy odpovídá tomu, jak vypadá rodina dětí. Je zde viditelný koncept užší a širší rodiny.

Rodiče by měli plnit podle dětí předškolního věku funkci ekonomickou, reprodukční a zaopatřovací. Muž plní vždy funkci ekonomickou, kdy chodí do zaměstnání nebo provádí jasně mužské práce. Žena jako matka byla ovšem zmiňována mnohem častěji, přičemž jí byly přiřazovány čistě ženské práce a povinnosti, jako je péče o dítě a péče o domácnost. Stejně tomu bylo i v případě rozdělení práce a povinností u manžela a manželky, kdy děti výrazně oddělovaly funkci muže a ženy. Co se týče otázky, co by měly dělat děti, dají se výpovědi rozdělit do dvou částí – povinnosti a volný čas. Povinnosti dětí jsou dvojího druhu, disciplinární a učební. Disciplinární jsou spojeny s péčí o domácnost, s výchovou a respektem k rodičům. Učební povinnosti jsou spojeny se vzděláváním. Volný čas lze také rozdělit na dvě části. Pouze v jednom případě zde byla zmíněna venkovní aktivita. Zbylé odpovědi byly spojeny s aktivitami vnitřními, kdy se děti věnovaly hrám, skládačkám, kreslení apod. U starší skupiny dětí je viditelná orientace na materiální zabezpečení, kdy k těmto aktivitám využívají vyspělejší předměty a techniku. To se odráží i v kresbách, kdy děti malovaly velký dům či bazén.

Většina z dotázaných již nyní plánuje, že v budoucnu budou mít svoji vlastní rodinu. Nicméně je zřejmé, že si ještě plně neuvědomují osamostatnění a vlastní existenci mimo svoji současnou rodinu. V případě představ o své vlastní budoucí rodině jsou stále součástí své současné rodiny. To odpovídalo i výsledkům kreseb, kdy se mladší děti znázornily jako součást rodiny, ve které aktuálně žijí. Byla zde vidět jasná identifikace s jedním z rodičů, v případě dívek to byla matka, u chlapců to byl otec nebo zde byla znázorněna jasně mužská role. V případě, že dítě nevědělo, zda by chtělo v budoucnu mít svoji rodinu, popřípadě jak by měla vypadat, bylo zde vhodné právě využití kresby, kdy všechny děti byly schopny takovou rodinu nakreslit, i když ji nedokázaly předtím vyjádřit slovně. Výsledky kreseb potvrdily identifikaci se současnou rodinou a také často dominantní úlohu matky, jako rodiče, zvláště u mladší skupiny dětí, jako tomu bylo u kategorie povinností, kdy byla na prvním místě zmiňována matka a byly jí přiřazovány čistě ženské práce.

Z provedeného výzkumu vyplývá, že pojetí rodiny a manželství dětí předškolního věku vyplývá ze zkušeností z rodiny současné. Všechny představy o tom, jaká bude jejich budoucí rodina a zda ji chtějí mít, jsou ovlivněny situací a pozicí v současné rodině. Z výsledků je jasně viditelná projekce současné rodiny do chápání pojmu rodina a manželství, do představy o tom, jak by měla vypadat rodina obecně a jejich vlastní budoucí rodina.

Obr. č. 10: Pozice jednotlivých kategorií a jejich provázanost

5.1 Doporučení pro praxi

Jako doporučení pro praxi bych zmínila udržovat dobrý a pevný vztah v rodině, popřípadě navazovat kontakt s širší rodinou, pokud je to možné. Protože jak je známo a jak i vyplynulo z mého výzkumu, to v jaké rodině dítě žije a jaké má zde vazby s jednotlivými členy rodiny, se projektuje do jeho představ o rodině budoucí a zcela určitě má tohle vliv i na utváření budoucích vztahů a založení vlastní rodiny.

V případě dalšího podobného výzkumu bych navrhovala nejdříve provést kresbu a pak teprve dělat s dětmi rozhovory. Děti se při kresbě více otevřou a jsou pak mnohem komunikativnější.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit názory dětí předškolního věku na manželství a rodinu, dále to, jak tyto pojmy vnímají a chápou a jak tato zkušenost ovlivňuje jejich představy o vlastní budoucí rodině a jak si tuto představu vůbec vytvářejí. K výpovědím a vyvozeným výsledkům mi dopomohly kresby, kdy děti měly za úkol namalovat právě svoji budoucí rodinu. Ne všechny děti totiž měly jasnou představu o tom, zda takovou rodinu chtějí mít a jak by měla popřípadě vypadat. Kresba mi tedy dopomohla k dokreslení jejich představy. Díky této metodě byly děti i více uvolněné a otevřené k další komunikaci. Dále mě zajímalo, jak si představují manželství a rodinu obecně. Co podle nich je náplní takových svazků a jak by správně taková rodina měla vypadat a fungovat.

Podstatné bylo porozumět všem zákonitostem, které s tímto tématem a výzkumem souvisejí. Základní informace z oblasti rodiny, jejího fungování, vývoje, manželství a jeho legislativní ukotvení, krize a fáze, ze kterých se manželství skládá. Důležitou součástí bylo samozřejmě seznámení se s teoretickými základy vývoje osobnosti a specifiky, které se týkají předškolního věku. Teoretická část této práce mi tedy pomohla k tomu, že jsem věděla, jak s dětmi komunikovat. Důležité bylo poznat jejich myšlení a to, jak jim pokládat otázky a spolupracovat s nimi, jelikož myšlení v tomto věku je ještě velmi specifické. Důležité bylo také znát základy analýzy kreseb pro následné vyhodnocení, které koresponduje s výpověďmi v rozhovorech, umět zpracovat jejich myšlenky a porozumět jim.

I přes počáteční nervozitu a stydlivost respondentů probíhaly rozhovory a kresby bez větších obtíží a děti ke mně byly otevřené a sdílné ve svých názorech. Výzkum mi dal kvalitní informace, které jsem potřebovala pro celkové zhodnocení pojetí manželství a rodiny dětmi předškolního věku. K pochopení, jak si děti představy vůbec tvoří a z čeho tyto představy vyplývají. K dotvoření komplexního obrazu o pojetí rodiny a manželství dětmi předškolního věku a k pochopení výsledků mi dopomohly kresby, zároveň také ke konečnému výsledku a tvorbě nové teorie.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- [2] ČESKO. Zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 53, s. 340-350. Dostupné také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1963&typeLaw=zakon&What=Rok>
- [3] DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte. Dětská kresba z pohledu psychologie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.
- [4] DOULÍK, P., J. ŠKODA a L. HAJER-MÜLLEROVÁ. *Představy o fenoménu život u předškolních dětí*. In: Sborník z mezinárodní elektronické konference „Pedagogicko-psychologické aspekty dětských pojetí“. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, 2005, s. 82 – 87. ISBN 80-7044-740-0.
- [5] DOULÍK, Pavel a Jiří ŠKODA. *Diagnostika dětských pojetí a její využití v pedagogické praxi*. Acta Universitatis Purkynianae č. 143. Studia pedagogica. Ústí nad Labem: UJEP, 2008. ISBN 978-80-7414-059-4.
- [6] DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-136-1.
- [7] FROMM, Erich. *Umění milovat*. Praha: Orbis, 1966. ISBN 11-023-66.
- [8] GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- [9] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ-CÍSAŘOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.
- [10] HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- [11] HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí. Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-628-5.
- [12] HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Manželství a paragrafy*. Praha: Computer Press, 2000. ISBN 80-7226-409-5.

- [13] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [14] JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.
- [15] KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-x.
- [16] KAUFMANN - HUBEROVÁ, Getruo. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3.
- [17] KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.
- [18] KOŤÁTKOVÁ, Soňa. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1568-1.
- [19] KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská terapie*. Praha: Avicenum, 1985.
- [20] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [21] KURIC, Jozef. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Cerm, 2001. ISBN 80-214-1844-3.
- [22] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: GRADA, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- [23] LEIX, Alicia Ewa. *Transkripce nahrávek v kontextu etickém, metodologickém a technickém*. Brno, 2006. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, Fakulta sociálních studií. Vedoucí disertační práce Lubomír Kostoň.
- [24] MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-056-89.
- [25] MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5.
- [26] MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada, 2005. ISBN 978-80-247-0870-6.
- [27] MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON. 1997. ISBN 80-85850-24-9

- [28] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- [29] MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- [30] MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- [31] NEUBERT, Rudolf. *Nová kniha o manželství: manželstvo ako úloha prítomnosti a budúcnosti. Přel. z něm.* Bratislava: Osveta, 1964.
- [32] NOVÁK, Tomáš a Věra CAPPONI. *Asertivně do života*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3869-7.
- [33] PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.
- [34] PLZÁK, Miroslav. *Žena a muž*. Praha: Motto, 2007. ISBN 978-80-7246-365-7.
- [35] POGÁDY, Jozef. a kol. *Detská kresba v diagnostike a v liečbe*. Bratislava: Slovak Academic Press, spol. s.r.o., 1993. ISBN 80-85665-07-7.
- [36] PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
- [37] PŘADKA, Milan. *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1983.
- [38] PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- [39] RENZETTI, Claire M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2.
- [40] ROSSI, Alice. 1980. „*Life Span Theories and Women's Lives*“. *Signs: Journal of Women, Culture and Society* 6: 4–32.
- [41] ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.
- [42] SATIROVÁ, Virginia. *Knihy o rodině*. Praha: Práh, 2006. ISBN 80-7252-150-0.

- [43] STEVEN, Wilkins a Allen BENNETTOVÁ. *Rodinné rituály*. Kontext, 1, 1985, č. 3, s. 38 – 40.
- [44] ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Unverzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2141-4.
- [45] ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Jak řeší rodinné krize moderní žena*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1567-8.
- [46] ŠPITZ, Jan. *Duševní zdraví a zdatnost rodiny*. Kontext, 4, 1988a, 2, str. 9-20.
- [47] ŠULOVÁ, Lenka. *Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?* Praha: Grada – Avicenum, 1995. ISBN 80-7169-218-2.
- [48] ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.
- [49] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- [50] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- [51] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
- [52] WILLI, Jürg. *Párová terapie: analyticky orientovaná párová terapie, použití koncepce "koluze", zacházení s terapeutickým trojúhelníkem*. Vyd. 2. Hradec Králové: Konfrontace, 1998. ISBN 8086088022.
- [53] ZOJA, Luigi. *Soumrak otců, archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-7260-145-8.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Apod. A podobně

Např. Například

Sb. Sbíрка

Č. Číslo

Tab. Tabulka

Obr. Obrázek

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1: Pozice jednotlivých kategorií a jejich provázanost

Obr. č. 2: Kresba chlapec 5 let

Obr. č. 3: Kresba dívka 5 let

Obr. č. 4: Kresba chlapec 5 let

Obr. č. 5: Kresba chlapec 4 roky

Obr. č. 6: Kresba chlapec 6 let

Obr. č. 7: Kresba chlapec 6 let

Obr. č. 8: Kresba dívka 6 let

Obr. č. 9: Pozice jednotlivých kategorií a jejich provázanost

Obr. č. 10: Pozice jednotlivých kategorií a jejich provázanost

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1: Vzniklé kategorie, jejich obsah a postavení

Tab. č. 2: Vzniklé kategorie, jejich obsah a postavení

Tab. č. 3: Propojení jednotlivých rozhovorů s kresbami

Tab. č. 4: Vzniklé kategorie, jejich obsah a postavení

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Otázky k rozhovorům

Příloha P II: Informovaný souhlas

Příloha P III: Ostatní kresby dětí

PŘÍLOHA P I: OTÁZKY K ROZHOVORŮM

Věk:

Pohlaví:

Otázka č. 1: Chci se tě zeptat, jestli jsi někdy slyšel/a slovo manželství?

Otázka č. 2: Kde jsi to slovo slyšel/a nebo kdo ho řekl?

Otázka č. 3: Chceš se ty jednou stát manželem/manželkou?

Otázka č. 4: Co to je podle tebe manželství?

Otázka č. 5: Co myslíš, že budeš dělat jako manžel/manželka nebo co bys musel/a dělat?

Otázka č. 6: Co to je podle tebe rodina nebo kdo do ní všechno patří?

Otázka č. 7: Jaká by měla ta rodina být nebo jak by to v rodině mělo vypadat?

Otázka č. 8: Co by měli dělat rodiče, když mají rodinu?

Otázka č. 9: Co by měly podle tebe dělat děti v takové rodině?

Otázka č. 10: Až budeš ty velký/á, chceš mít vlastní rodinu?

Otázka č. 11: Představuješ si to někdy, přemýšlel/a jsi někdy nad tím?

Otázka č. 12: Jak by ta tvoje budoucí rodina měla vypadat?

PŘÍLOHA P II: INFORMOVANÝ SOUHLAS

Vážení rodiče,

tímto bych Vás chtěla informovat o výzkumu, který bude probíhat v MŠ Buchlovice ve dnech 13. – 14. března 2013 a požádat Vás o vyjádření souhlasu s účastí Vašeho dítěte. Jde o projekt realizovaný mojí osobou, studentkou sociální pedagogiky UTB ve Zlíně, v rámci výzkumu k mé diplomové práci.

Cílem výzkumu je zjistit, jak děti předškolního věku nahlíží na institut rodiny a manželství a hlavně jaké jsou jejich představy o vlastní budoucí rodině. Sběr dat ke zpracování výzkumu bude realizován formou nahrávky rozhovoru mezi dítětem a mnou, jako výzkumníkem, a následným přepisem nahrávky do textové podoby. Tento rozhovor bude doplněn o kresbu představy své budoucí rodiny.

Získaná data budou zcela anonymní a bude s nimi nakládáno se zachováním všech zásad vědecké etiky. Všichni účastníci výzkumu budou označeni při přepisu pseudonymy.

Tímto Vás chci poučit o výzkumu, který bude v MŠ Buchlovice probíhat a laskavě Vás požádat o vyjádření souhlasu či nesouhlasu s účastí Vašeho dítěte na výzkumu.

Bc. Iveta Svobodová

studentka sociální pedagogiky UTB ve Zlíně

S účastí svého dítěte souhlasím / nesouhlasím

(nehodící se škrtněte)

Třída:

Jméno žáka:

Podpis rodiče:

PŘÍLOHA P III: OSTATNÍ KRESBY DĚTÍ

